

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ

JÁN KOLLÁR V DEJINÁCH STREDNEJ EURÓPY

Diplomová práca

2012

Bc. Andrej GROBARČÍK

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ

JÁN KOLLÁR V DEJINÁCH STREDNEJ EURÓPY

Diplomová práca

Študijný program:	Stredoeurópska areálová kultúra
Pracovisko:	Katedra areálových kultúr
Konzultant bakalárskej práce:	PhDr. Zuzana Vargová, PhD.

NITRA 2012

Bc. Andrej GROBARČÍK

Pod'akovanie

Ďakujem mojej školiteľke PhDr. Zuzane Vargovej, PhD. za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytla pri vypracovaní diplomovej práce.

ABSTRAKT

GROBARČÍK, Andrej: Ján Kollár v dejinách strednej Európy. [Diplomová práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr. Nitra: FSS, 2012. 57 s.

V diplomovej práci približujeme osobnosť Jána Kollára, a to predovšetkým jeho koncepciu slovanskej vzájomnosti, ktorá sa stala inšpiračným zdrojom pre mnohé slovanské osobnosti a národy stredoeurópskeho areálu. V prvej kapitole sa venujeme pojmu "slovanstva" a jeho vplyvu na českú a slovenskú literatúru. Okrem iného sa tu zameriavame aj na definíciu panslavizmu u malých slovanských národov v porovnaní s ruským panslavizmom. V druhej kapitole sa venujeme nemeckému filozofovi Johannovi Gottfriedovi Herderovi, konkrétne jeho myšlienke "streda" a názorom v oblasti humanity a slovanstva, ktoré sa stali inšpirujúcim zdrojom pre koncepciu slovanskej vzájomnosti Jána Kollára a Ľudovíta Štúra. V tretej kapitole sa predovšetkým sústreďujeme na tvorbu Jána Kollára a to najmä dielam *Slávy dcera* a *O literárnej vzájomnosti*, kde Ján Kollár rozpracoval svoju myšlienku slovanskej vzájomnosti, ktorá ovplyvnila nielen osobnosti českého a slovenského národného obrodzenia, ale i osobností ostatných slovanských národov. Ďalej sa taktiež usilujeme o porovnanie Kollárovej a Štúrovej koncepcii slovanskej vzájomnosti. V záverečnej kapitole objasňujeme dvojdomosť Jána Kollára, kde sa usilujeme poukázať nato, že Ján Kollár je považovaný za autora českej i slovenskej literatúry.

Kľúčové slová: Ján Kollár. koncepcia slovanskej vzájomnosti. Ľudovít Štúr. J. G. Herder. literatúra. slovanstvo. panslavizmus.

ABSTRACT

GROBARČÍK, Andrej: Ján Kollár in the history of central Europe. [Master's thesis]. University of Constantine Philosopher in Nitra. Faculty of Central European studies. Department of areal cultures. Nitra: FSS, 2012. 57 p.

In the master's thesis we focus on the figure of Ján Kollár, mainly on his conception on the Slavic solidarity, which became an inspiratory source for many Slavic figures and nations of central Europe's areal. In the first chapter we focus on the term "Slavs" and its influence on the Czech and Slovak literature. We also focus on the definition of Pan-Slavism in the small Slavic nations in the comparison with the Russian Pan-Slavism. In the second chapter we focus on the German philosopher Johann Gottfried Herder, mainly on his idea of the "centre" and his opinions about humanity and Slavs, which later became an inspiring source for the conception of Slavic solidarity of Ján Kollár and Ľudovít Štúr. In the third chapter we mainly focus on the Ján Kollár's work and above all we focus on the pieces "*Slávy dcera*" and "*O literárnej vzájomnosti*" where Kollár developed his idea of Slavic solidarity, which later influenced not only the figures of Czech and Slovak national revival, but many other figures of the other Slavic nations. We also try to compare the Kollár's and Štúr's conception of Slavic solidarity. In the last chapter we explain that Kollár was considered to be both Slovak and Czech author.

Key words: Ján Kollár. conception of Slavic solidarity. Ľudovít Štúr. J. G. Herder. literature. Slavs, Pan-Slavism.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 SLOVANSTVO – KONCEPCIE, TENDENCIE A INTEGRÁCIE	10
1.1 Vznik a vývoj panslavizmu.....	12
2 HERDEROVA IDEA STREDU	20
2.1 Vplyv filozofie J.G. Herdera na ďalšie generácie.....	24
3 INTEGRAČNÉ ÚSILIA JÁNA KOLLÁRA.....	30
3.1 Kollárov vplyv na štúrovskú generáciu	41
4 DVOJDOMOSŤ JÁNA KOLLÁRA.....	47
ZÁVER	52
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	54

ÚVOD

Život a dielo Jána Kollára zohráva dôležité miesto v dejinách, nielen slovenskej kultúry a literatúry, ale v celom stredoeurópskom regióne. Ján Kollár je predovšetkým známy ako tvorca lyricko - epickej skladby *Slávy dcera*, no pôsobil aj ako evanjelický kňaz, básnik, teoretik, archeológ, pedagóg, spisovateľ a v neposlednom rade i ako veľká osobnosť českého a slovenského národného obrodzenia, na ktorého dielo nadväzovali nasledujúce generácie, ktoré sa na Slovensku formovali. Ján Kollár však nebol známy len ako slovenským spisovateľ, ale aj ako ideológ, ktorý v slovenskom národnom obrození trval na udržiavaní literárnej jednoty Slovákov a Čechov na základe spoločného spisovného jazyka. V tomto ponímaní ho možno považovať za prvého tvorca slovenskej národnej ideológie a koncepcie slovanskej vzájomnosti, ktorú rozpracoval vo svojom diele *O literárnej vzájomnosti*. A práve myšlienka slovanskej vzájomnosti, ktorú rozpracoval v tomto diele sa stala základnou témou našej diplomovej práce.

Diplomovú prácu sme si rozdelili na štyri základné kapitoly. V prvej kapitole sústreďujeme pozornosť téme vzniku, existencie a vývoja slovanstva ako zložky kultúrneho života v jednotlivých obdobiach v českej a slovenskej kultúre a to prostredníctvom diel popredných autorov ako Franka Wollmana, Miloša Weingarta, Josefa Perwolfa, Edvarda Beneša a iných. Zaoberáme sa tu aj politicko – ideologickým smerom panslavizmom, ktorého hlavný obsah tvorilo úsilie o zjednotení slovanských národov pod vplyvom Ruska. Za jedného z prvých predstaviteľov panslavizmu na našom území môžeme považovať práve Jána Kollára.

V druhej kapitole venujeme priestor Herderovej filozofii, konkrétne jeho myšlienke „stredú“ a názorom v oblasti humanity a slovanstva, ktoré vyslovil vo svojom diele *Vývoj lidskosti*. Herderove myšlienky sa stali impulzom pri procese dozrievania európskych národov na prelome 18. a 19. storočia. Veľký dopad mala Herderova filozofia humanity a jeho vzťah k Slovanom predovšetkým na Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika a Ľudovíta Štúra.

Cieľom tretej kapitoly je poukázať na myšlienku slovanskej vzájomnosti, ktorú Ján Kollár rozpracoval v rôznych tematizovaných podobách a na rozličných stupňoch rozpracovanosti vo svojich dielach od *Slávy dcery*, cez *Kázne a Reči I. a II.* až po najvýznamnejšie dielo v tejto oblasti a to rozpravu *O literárnej vzájomnosti*. Usilujeme sa tu hlavne poukázať na význam a vplyv jeho koncepcie slovanskej vzájomnosti na ostatné slovanské národy ako Poľsko, Rusko, Ukrajina alebo Chorvátsko. Predmetom tejto

kapitoly je taktiež skúmanie vzťahu Jána Kollára s nastupujúcou generáciou štúrovcov, pre ktorú sa stal inšpiračným zdrojom. Neskôr sa však ich názory rozchádzali a to predovšetkým v oblasti spisovného jazyka.

Záverečná kapitola je venovaná Jánovi Kollárovi ako významnej osobnosti slovenskej a českej literatúry a kultúry. Prostredníctvom listov Jána Kollára sa usilujeme objasniť, prečo je Ján Kollár vnímaný ako český i slovenský spisovateľ. Okrem iného sa tu zameriavame aj na dielo *Slávy dcera*, ktoré sa stalo prelomovým, tak i pre českú a slovenskú literatúru.

1 SLOVANSTVO - KONCEPCIE, TENDECIE A INTEGRÁCIE

Téma vzniku, existencie a vývoja slovanstva ako zložky spoločenského kultúrneho vedomia v jednotlivých obdobiach má v českej a slovenskej kultúre bohatú a dlhú tradíciu. Na začiatok treba pripomenúť, že nie sú známe ani dostupné materiály o tom, žeby sa niekto pred prvou svetovou vojnou pokúšal o syntézu českého alebo slovenského slovanstva. Napriek tomu sa objavili niektoré histografické úvahy obsiahnuté v dielach¹ a štúdiách Tomáša Garrigueho Masaryka². Naopak diela od Josefa Perwolfa³ boli prevažne zamerané na detailný faktografický popis (*Vývin idey vzájemnosti u národův slovanských, Slavjane, ich vzaimnyja otnošenija i svjazi*). (Kudělka, 1968, s. 5)

Ani medzivojnové obdobie neprinieslo diela, ktoré by sa usilovali zasiahnúť vývoj a zmysel českého a slovenského slovanstva v jeho celistvosti, napriek tomu, že slavistická produkcia bola v tej dobe dosť široká a bohatá, a tak sa často k otázke slovanskej vzájomnosti vracala. Môžeme spomenúť diela od Miloša Weingarta⁴, napríklad: *O jednotnosti Slovanstva, Slovanská vzájemnost'. Úvahy o jejich základech a osudech a Slovanská filologie v československé literatuře* in: *Československá vlastivěda*. Pozornosť si zaslúži predstava o príbuznosti slovanských národov. Vďaka nej česká veda dospela k pozoruhodným syntézam v oblasti slavistiky (Jaroslav Bidlo – *Dějiny slovanstva*, Frank Wollman – *Slovesnost Slovanů*). Prvú stručnú syntézu českého a slovenského slovanstva zameranú na jej programové formulácie podal až v roku 1939 Frank Wollman⁵ vo svojom diele *Slovanská myšlenka od Dobrovského a Kollára k Masarykovi*, in: *Co daly naše země Evropě*.

Literatúra zaoberajúca sa otázkou slovanstva začala byť produktívnejšia až po druhej svetovej vojne. Príčinou bolo oživenie predstáv o jednote Slovanov, ku ktorému

¹ Patria sem diela ako *Slovanské studie*, alebo dielo *Česká otázka*.

² Významný český pedagóg, filozof, publicista a politik, ktorý patrí medzi významných členov prvého odboja v roku 1914 – 1919. Výraznou mierou sa zaslúžil o budovanie Československa a stal sa jeho prvým prezidentom (1918 – 1935). Dodnes je považovaný za veľkú osobnosť československých dejín.

³ Český historik, ktorý pôsobil ako univerzitný profesor vo Varšave. Zaoberal sa dejinami všetkých slovanských národov a batlo – slovanskými vzťahmi, ktorým sa venoval napríklad v diele *Vývin idey vzájemnosti u národův slovanských*.

⁴ Popredný český slavista, ktorého literárna a vedecká činnosť bola zameraná na jazyk a písomníctvo cirkevnej slovienčiny, byzantsko-slovanské kultúrne vzťahy, dejiny a štruktúru slovanskej filológie. Zasahoval aj do problémov slovanskej vzájomnosti a istý čas pracoval aj na dejinách novšej českej literatúry. Zúčastňoval sa však aj na riešení jazykových otázok Podkarpatskej Rusi a na reforme vzdelávania stredoškolských učiteľov.

⁵ Literárny historik, slavista, teatroológ, profesor slavistiky na univerzite v Brne a v Bratislave. Zakladateľ teatrologie na univerzite v Brne. Taktiež patril medzi zakladateľov Koliby, obce umeleckej tvorby združujúcej spisovateľov a výtvarníkov vo východnej časti Moravy. Pôsobil aj ako redaktor časopisov *Slavia* a *Slovesná veda*.

prišlo zo strachu pred fašistickým nebezpečenstvom likvidácie väčšiny východoeurópskych národov. Vedľa knihy Edvarda Beneša *Úvahy o slovanství*, o hlavných problémoch slovanskej politiky. Knižka nadväzovala na hodnotenie Tomáša Garrigueho Masaryka o úlohách slovanstva v dejinách českého a slovenského národa. Uvažoval o jeho mieste v ďalšom medzinárodnom a politickom vývoji štátu. Na začiatku povojnového obdobia vznikli dve publikácie s poslaním prispieť k mobilizácii obidvoch národov proti okupantov. Jednalo sa o diela *Slovanská myšlenka v české politice* od Jana Švermu a *Slovanstvo kedysi a teraz* od Vladimíra Clementisa. Švermova dielo bolo „...prvním pokusem o marxistickou interpretaci aktuální otázky, v němž však nebylo snadné přesněji určit pod tlakem válečné situace dějinnou úlohou českého a slovenského slovanství a tím méně odhadnout jeho další vývojové možnosti“ (Kudělka, 1968, s. 6). Clementisovo dielo malo za úlohu „informovat anglosaskou veřejnost o povaze a smyslu slovanství u nás v minulosti a za druhé světové války, byl podložen úsilím uvést v soulad tradice slovanské vzájemnosti se základními principy Velké říjnové socialistické revoluce a naznačit v tom smyslu perspektivy poválečného zahraničněpolitického vývoje československého státu“ (Kudělka, 1968, s. 6).

Zahraničné hľadisko slovanstva v českom a slovenskom národnom živote zdôraznil tesne po vojne Josef Macúrek vo svojej publikácii *Slovanská idea a dnešní skutečnosti*. Rozoberá tu úvahy o „historických předpokladech vývoje slovanské myšlenky jako nedílné součástí kulturních a politických dějin našeho státu vyústily v kategorický požadavek kritického slovanství jako základního principu zahraniční politiky“ (Kudělka, 1968, s. 6). Stav teoretického myslenia, východiská a perspektívy československej slavistiky tesne po druhej svetovej vojne sú obsiahnuté v diele Josefa Macúrka *Dějiny Slovanstva. Vědecký postulát či fikce?* A v diele Franka Wollmana *Duch a celistvost slovanské slovesnosti*. Tieto príspevky rozoberajú otázku pojmu slovanstva v širšom slova zmysle a majú väčšinou teoretický charakter. Obsahujú však aj predstavy o vývoji českého a slovenského slovanstva. V tom istom čase vyšiel aj zborník o *Slovanství v českém národním živote*. Bol to akýsi prvý pokus o súhrnné spracovanie tohto problému vôbec. Autor v stručnosti podáva prehľad o úlohe slovanstva na počiatku českej vzdelanosti, v českom politickom živote, v staršej a novšej českej literatúre, vo vývoji spisovnej češtiny a jej dialektov, v českom umení a ľudovej kultúry. Hlavným prínosom zborníku bolo najmä koncepcia, ktorá naznačila potreba pojmata slavistiky ako medziodborovej oblasti vedeckej práce, ktorú nemožno porovnávať len s filozofiou (Kudělka, 1968, s. 6 – 7).

Nové uhly pohľadov do chápaniu pojmu slovanstva priniesla konferencia *O myšlenke slovanskej vzájomnosti a jej úloze v národne osvobozovacom boji českého a slovenského národa*, ktorá sa konala v roku 1959. „Hlavním kladem konference bylo, že se tu až na některé výjimky nestalo východiskem jednání tradiční, jednostranně apologetické chápání ideologie slovanství jako třídně nerozrůzněného společenského vědomí, nýbrž že se projevilo výrazné úsilí nepřehlédnout ani její rysy společensky problematické nebo vysloveně záporné, třebaže se takové hodnocení ještě neobešlo bez poněkud zjednodušujícího protikladu pokrokovosti a zpátečnictví“ (Kudělka, 1968, s. 7).

K novodobému poznaniu českého a slovenského slovanstva prispeli monografie Franka Wollmana *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů* a pokus Jaromíra Kolečku o marxistickú syntézu v diele *Slavjanskije programmy i ideja slavjanskoj vzaimnosti v XIX i XX vekach*. „Kniha Wollmanova široce založenou syntetizující sondáží stěžejních slovenských projevů na počátku novodobého vývoje slovanských národů, práce Kolečkova pak zejména polemicky zaměřenou analýzou politického slovanství doby nedávno minulé a stručným nástinem historického vývoje slovanské ideologie u všech slovanských národů“ (Kudělka, 1968, s. 8).

Dôležitým zdrojom pre poznanie historickej úlohy slovanstva sú práce⁶, ktoré sa zaoberali vzťahmi medzi národmi, a následne zaujali v českej a slovenskej slavistike významné miesto. Zaoberali sa „syntézou binární problematiky z českého nebo slovenského hlediska, v níž však apriorní slovansky jednotici hlediskoustoupilo materialistické koncepci historického vývoje, jsou nejnovější dějiny vztahů česko-polských, česko-ruských a slovensko-polských“ (Kudělka, 1968, s. 8).

Samotný fakt, že slovanstvo malo u jednotlivých slovanských národov rôzny obsah a jeho vývoj rôznu intenzitu a dynamickosť, svedčí o tom, že súviselo a bolo priamo ovplyvňované spoločenskou situáciou, ktorá odrážala pomery v národnom spoločenstve. Povaha a vývoj slovanstva ďalej hovoria o tom, že bolo vždy nerozlučne spojené s vedomím národa, ktorého je v programovej formulácii nástrojom a funkciou.

1.1 Vznik a vývoj panslavizmu

Panslavizmus a s ním úzko spojený pojem slovanskej vzájomnosti sprevádzala slovanskú kultúru už niekoľko desaťročí. Myšlienka panslavizmu vznikla v prvej polovici

⁶ Zaradujeme sem práce *Česi a Poláci v minulosti I-II, Poliaci a my, Dějiny česko-ruských vztahů, Dějiny československo-sovětských vztahů nové a nejnovější doby I*. (Kudělka, 1968, s. 8)

19. storočia, keď slovanské národy prechádzali procesmi národnej obrody, kedy sa rozvíjala slovanská kultúra, jazyk a literatúra. „Byla jíím reflektována skutečnost, že souběžně s obecně probíhajícím procesem přerůstání lokálního patriotismu v širší etnickou identitu rostla touha slovanských národů specifi kovat zvláštnosti svých etnických útvarů“ (Hrodek, 2005, s. 9). Bezproblémovému formovaniu národnej kultúry však chýbali určité nástroje. Jednou z možností ako ich vynahradiť bolo hľadať oporu v širších súvislostiach. Inšpiráciu hľadali v nemeckom štáte. Príslušníci nemeckého štátu si uvedomovali, že v rozdrobení a malosti nemôžu konkurovať rýchlejšie a úspešnejšie sa vyvíjajúcim etnikám, a preto stavali svoju národnú identitu na pangermánskej jednote⁷. Podľa jej vzoru sa usilovali rozvíjať slovanskú vzájomnosť.

Panslavizmus nebol uceleným kultúrnym, či politickým prúdom, ako by sa podľa jeho označenie mohlo zdať, ale za odlišných historicko-politických podmienok sa prejavoval rôzne. Napriek tomu mali všetci jeho stúpenci spoločnú predstavu a to budúceho zjednotenia všetkých Slovanov v jednom štátnom celku. Podľa dr. Edvarda Beneša však nie je jednoduché presne vymedziť pojem panslavizmus. „Pojem sám je mnohoznačný, v běžných diskusích nebýval nikdy dosti přesne vymezen a doktrina sama jako celek nebyla – až na ojedinělé pokusy – dost jasně formulována, takže obsah pojmu toho sa různě měnil i u těch, kdo se ho zastávali, i u těch, kdož proti panslavismu bojovali“ (Beneš, 1947, s. 56). Na základe toho dochádzalo k častým nepokojom, lebo každý chápal pod pojmom panslavizmus niečo iné. Patrili sem najmä konflikty medzi nemeckými, maďarskými a rakúskymi politikmi a spisovateľmi. „Nenašel jsem dosud u německých, rakouských a maďarských kritiků panslavismu jedného, který by byl na správně panslavism pochopil, hodnotil a objektivně podstatu, ráz i jeho nejasnosti vymežil“ (Beneš, 1947, s. 56). Táto skutočnosť sa dotýkala aj slovanských politikov a spisovateľov.

V užšom a politickom zmysle sa podľa Beneša za panslavizmus považovalo ideovo-politické hnutie, ktoré malo za cieľ politicky, právne a štátne zjednotiť všetky slovanské národy. Panslavizmom však boli nazývané aj všetky snahy ruských kruhov, či už oficiálne alebo neoficiálne, ktoré mali za cieľ spoluprácu s balkánskymi Slovanmi. Rátali s ich politickou podporou pri ich politickom oslobodení v rámci Rakúsko – Uhorska

⁷ Pod vplyvom osvieteneckej ideológie, ktorá vychádzala z francúzskej revolúcie sa začali vo všetkých nemeckých národoch zaoberať myšlienkou nacionálneho zjednotenia všetkých Nemcov. Dňa 5. Marca 1848 bol zvolaný na 31. Marca 1848 do Frankfurtu nad Mohanom nemecký parlament, ktorému od doby viedenského kongresu patrilo aj Rakúsko. „Byl to první politicky jasný, oficiální pokus o vytvoření jednotého Němectvav Evropě v době moderní a první forma veřejně a slavnostně manifestovaného novodobého pangermanizmu“ (Beneš, 1947, s. 31).

a Turecka. Rovnako v bežnej politickej terminológii bolo za panslavizmus považované úsilie Ruska získať Carihrad. Naopak v širšom a politicky nepresnom slova zmysle sa za panslavizmus považovalo bližšie príbuzenstvo medzi slovanskými národmi. Pri skúmaní tohto faktu sa vytvorili závery žiadajúce buď bližšiu spoluprácu vzájomných kultúr, prípadne by došlo k zjednoteniu kultúr v zmysle Kollárových ideí slovanskej vzájomnosti⁸. Je tu vidieť aj snaha vzájomnej mravnej a politickej podpory jedného slovanského národa národom druhým proti spoločným odporcom⁹, aj keď sa tým nemala rušiť teritoriálna integrita jednotlivých štátov. Išlo o takzvaný „*kultúrny panslavizmus*“ (Beneš, 1947, s. 57). V tomto smere tak treba rozlišovať medzi pojmami kultúrny a politický panslavizmus. Pod politickým panslavizmom rozumieme predovšetkým zjednotenie Slovanov pod záštitou Ruska. Naopak kultúrny panslavizmus skôr chápeme ako historický prejav vedomia a citu spolupatričnosti a túžby po spolupráci Slovanov. Úlohou kultúrneho panslavizmu bolo skôr poukázať a doceliť vzájomné poznanie Slovanov v minulosti a prítomnosti.

Na našom území sa o panslavizme sa začalo uvažovať v 19. storočí¹⁰, kedy dospela väčšina slovenských a českých stúpcov slovanskej kultúrnej vzájomnosti k názoru, že je potrebné uvažovať o politickej jednote Slovanov. Slovanskú vzájomnosť vo všeobecnosti nechápali ako všeobecnú zjednocovacu ideológiu, ale ako účelovú konštrukciu, ktorou je možné, na jednej strane získať ľudové masy ochotné podporiť slabé národy. Zároveň na druhej strane varovať rakúsku, respektíve nemeckú konkurenciu, aby postupne ustúpila zo svojich centralizačných postojov a dovolila malým slovanským národom kultúrne a politicky sa rozvíjať a realizovať. Tieto tvrdenia, ktoré sa pod týmto vplyvom ozývali mali aj svojich odporcov. Oponentom slovanskej vzájomnosti sa javila táto myšlienka podobne nepredstaviteľná ako tá, ktorá otvorene hovorila o slovanskej jednote (panslavizmu). Mysleli si, že majú pred sebou návod ako vytvoriť nový národný a štátny (panslovanský) model, v ktorom by sa neuplatňoval ich vplyv na Slovanov. Dokonca sa obávali, že pod vplyvom panslavizmu príde k ich pokoreniu. Vedeli, že malé slovanské národy nemajú toľko síl, aby narušili vtedajšie usporiadanie Európy. Varovali tak pred

⁸ Zjednodušene povedané pre Jána Kollára znamenala slovanská vzájomnosť spoluprácu slovanských národov za účelom všeobecného blaha všetkých aj neslovanských národov.

⁹ Patrili sem napríklad Nemecko, Maďarsko, Taliansko a Turecko.

¹⁰ Na našom území pojem panslavizmus použil prvý krát slovenský spisovateľ Ján Herkeľ vo svojej gramatike slovenského jazyka (písanej po latinsky) *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principis suffulta* pre označenie slovanskej literárnej jednoty v zmysle „*Unio in Litteratura inter omnes Slavos, sive versus Panslavismus*“ (MAŤOVČÍK, A.: Príspevok k životu a dielu Jána Herkeľa. *Historické štúdie* 1964, roč. 9, s. 5.)

politickou a slovanskou expanziou (panslavizmom). Mali obavy najmä z toho aby Rusko nevyužilo panslavizmus slovanských národov k svojim imperialistickým cieľom.

Naopak interpreti¹¹ panslavizmu, ktorí pochádzali zo slovanských národov sa bránili spojeniu panslovanských vyjadrení s ruskými mocenskými a politickými cieľmi. Tvrдили, že panslavizmus je výhradne záležitosť jazyka, literatúry, či kultúry v širších aspektoch, že politické ambície sú jeho tvorcom a šíriteľom cudzie. Dovoľávali sa skutočnosti, že sa panslavizmus objavil ako pojem na začiatku 19. storočia, ako vyjadrenie odlišnosti medzi zhodnými jazykovými a literárnymi znakmi slovanského a neslovanského etnika. Usilovali sa hľadať spôsoby ako tento, teraz už silno spolitizovaný pojem nahradiť iným, ktorý by odporcov toľko nepoburoval (Vlček, 2011, s. 25). Interpreti panslavizmu, či už z českého alebo slovenského prostredia, boli predovšetkým ovplyvnení filozofiou J.G. Herdera a jeho žiakov. Na základe Herderovej filozofie, čo raz viac rástol záujem o slovanské národy, čo viedlo k postupnému vzniku nového vedného odboru – slavistiky. Na základe Herderovej filozofie začali vznikať prvé teórie o slovanskej vzájomnosti, kde za najpodstatnejšiu môžeme považovať koncepciu slovanskej vzájomnosti, ktorú rozpracoval Ján Kollár. Kollárová slovenská národná ideológia spája tradičnú predstavu o jednom slovanskom národe a jazyku, ktorá sa formovala v priebehu 17. a 18. storočia v období barokového slavizmu¹² (Tibenský, 1976, s. 35). Prezentovanie slovanskej vzájomnosti v Európe malo nepochybne vplyv aj na vývoj panslavizmu v Rusku. Myšlienka slovanskej vzájomnosti však plnila „*pouze roli impulzu, nikoli rozhodujúciho elementu*“ (Vlček, 2011, s. 26).

Na rozdiel od panslavizmu malých slovanských národov, predstavoval ruský panslavizmus špecifický fenomén, ktorý niekoľko desaťročí významne ovplyvňoval kultúrne a politické myslenie nielen ruskej spoločnosti, ale aj celého stredoeurópskeho priestoru a spoločenstva. V Rusku sa panslavizmus objavil v 30. rokoch 19. storočia. Podnetom pre vznik panslavizmu bolo „*zřízení kateder slovanského jazyka a literatury na ruských vysokých školách jako reflexe studijních cest do slovanských zemí. Do ruského prostředí tím bylo vnášeno Kollárovo „panslovanské“ pojetí, které si však ruští činitelé upravovali ke svému obrazu*“ (Vlček, 2011, s. 2). Tým sa ruská inteligencia usilovala reagovať na stále pretrvávajúcu nespokojnosť ruských spoločenských kruhov

¹¹ V našom prostredí sa o zásadný prevrat vo výskume v oblasti Slovanov zaslúžili najmä Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík, či Ján Kollár. V zahraničí to boli ukrajinský slávista Izmail Ivanovič Srezněvský, v Poľsku Józef Kraszewski a Joachim Lelewel.

¹² Súhrn názorov slovanských vzdelancov v 17. st. a 18. st. zdôrazňujúci starobylosť slovanského národa, jeho autochónnosť (pôvodnosť), krásu jazyka a geografickú rozmanitosť (rozšírenosť) v Európe.

s kodifikáciou dávno „mŕtvych znakov“. Túto skutočnosť vyjadril vo svojom filozofickom liste známy ruský filozof Piotr Jakovlevič Čaadajev. Čaadajev nebol jediný a stal sa len akýmsi odrazovým mostíkom pre ostatných. Nastali diskusie, v ktorých sa vyšpecifikovali dve vplyvné skupiny intelektuálov a to hnutie *slovanofilov*¹³ a prívržencov *západného* myslenia. Slovanofilovia sa zamerali k hľadaniu pozitívnych tradícií. Dospeli tým k identifikácii zhôd s ostatnými slovanskými národmi. Väčšinou im však bola skutočná slovanská vzájomnosť cudzia. Slovanskou vzájomnosťou len podopierali modernú ruskú národnosť (Vlček, 2011, s. 3).

Snahou prívržencov západného myslenia bolo „...zavrhuji navazování na staré ruské tradice a jejich držení, chtějí se odpoutat od ruské minulosti, žádají aby si Rusko přisvojilo plně zásady a výsledky západní kultury evropské, ovšem pod podmínkou, že byprvky kultury evropské byly ktiticky posuzovány a zkoumány a ruskému životu a tradici přispůsobovány; a na přívržence starého ruství, staré ruské národní tradice, která by hledala základní podmínky národního vývoje ruského a řešení problému politického a sociálního života právě naopak jen v hitorii Ruska v tradicích ruského národa a lidu“ (Beneš, 1947, s. 47).

Základnú tézu slovanského myslenia u rusov (*slavjanofilství*¹⁴) sformuloval vo svojej štúdií *Préhled současného stavu literatury* Ivan Kirějevskij v roku 1845. Naopak Alexander Chomjakov sa vo svojich štúdiách *Poznámky ke světovým dějinám* pokúsil riešiť otázku vzťahu západu k východu a k samotnému Rusku. Vytvoril tak systém histórie filozofie, o ktorú sa následne opierala teória slovanofilstva. Alexander Chomjakov stavia svoju štúdiu predovšetkým na rivalite Slovanov a Rusov proti románsko – germánskym národom. Stojí proti neustálemu napodobňovaniu západnej Európy, ako aj proti pokrokovým ideám západného konštitucionalizmu¹⁵ a liberalizmu¹⁶. Podľa Alexandra Chomjakova stojí ruská kultúra vyššie ako západná kultúra. „*Doba západní Evropy minula*

¹³ Patrili sem napríklad Alexander Chomjakov, bratia Ivan a Petr Kirějevští a Konstantin Aksakov

¹⁴ „*Původní slavjanofilství zůstávalo především hnutím nepolitickým, teoretickým, filosofickým a literárním*“ (Beneš, 1947, s. 54).

¹⁵ Konštitucionalizmus je úprava moci a jej výkonu právnym aktom. Základnou ideou konštitucionalizmu je vytvorenie ústavy ako zákona stojaceho nad právnym poriadkom, nad štátom a štátnymi orgánmi, a teda nad verejnou mocou (Filozofický slovník, 1974, s. 259).

¹⁶ Pramene liberalizmu siahajú do doby osvietenstva, vzniku slobodného pohľadu na svet, a jeho uplatnenie vo filozofii a politike. Liberalizmus chce oslobodiť spoločnosť od neslobody. Základom jeho politickej filozofie je indivídium, občan, ktorý má čo najväčšiu slobodu. Sloboda je podľa liberálneho presvedčenia základom spoločnosti, na ktorom štát, politika a hospodárstvo spočívajú a ktorý štát chráni. Kde začína osobná sloboda, končí štátna moc, ktorá môže zakročiť iba vtedy, keď je porušená osobná sloboda (Filozofický slovník, 1974, s. 285).

a přijde nyní čas, aby svět byl spasen Ruskem, Slovanstvem. Budoucnost nenáleží aristokratické a dobyvačné rasy germánske, nýbrž Slovanům. Slované jsou nakloněni ideám míru a demokracie, jsou přáteli klidu, míru, orby a pokojné práce – těm náleží budoucnost“ (Beneš, 1947, s. 48). Naopak západní Slovania podľahli vplyvu západných kultúr, čím stratili kus svojej identity. Ale nebol to len vplyv západnej kultúry, ale aj katolicizmus, ktorí narúšali identitu západných Slovanov. Východní Slovania a Rusko zostali oproti západným Slovanom verní „*skutečné pravdě náboženské a neposkvrnění vlivem individualistického, revolučního rozumářství, které se bouří proti skutečné autoritě opravdové náboženské víry a pravdy orthodoxní“* (Beneš, 1947, s. 48). Dá sa povedať, že Alexander Chomjakov stavia ruské politické ciele proti západnému konštitucionalizmu, ruský cit a náboženstvo (pravoslávne) proti západnému mysleniu a katolicizmu. Ruskú kultúru naopak stavia do opozície západnej kultúry (Beneš, 1947, s. 48).

K vybudovaniu a vývoju moderného slovanstva prispievalo slovanofilstvo predovšetkým nepriamo, čím sa líšilo od teórie Jána Kollára (Beneš, 1947, s. 54). Filozofia Jána Kollára mala za cieľ vytvoriť pomocou individualistickej filozofie 18. storočia, priamo teóriu všeslovanskú. „...*jde od politického osvobození a ke spojení, nejdříve aspoň kulturnímu, malých národů slovanských vůbec za účelem společného ideové a politické obrany a dochází k vytvoření společenství nejdříve slovanského a pak všelidského, ovšem pomocí především velikého ruského národa“* (Beneš, 1947, s. 54). Ján Kollár vychádzal z koncepcií Herdera, konkrétne jeho idey, že národ nie je identický so štátom, ale je „organizmom prirodzeným“. Idea všeslovanskej vzájomnosti nemala slúžiť len Slovanom, ale aj ostatným európskym národom. Mala budovať akýsi pocit národnej solidarity a hrdosti, avšak nie na základe vtedy rozširujúceho sa nacionalizmu, ktorý Ján Kollár neuznával. Jeho aktivita mala národoobraný charakter proti rečovej jednote Uhorska, kde jednotným jazykom mal byť maďarský jazyk. Ján Kollár bránil jazykovú a kultúrnu identitu národa chápaného ako etnické spoločenstvo. Na druhej strane bola jeho všeslovanská vzájomnosť slovansky národnostná – podľa Jána Kollára existoval jeden slovanský národ ako „sebavedomé“ v univerzálnej ľudskosti zakotvené, t.j. kultúrne spoločenstvo. Kollár pritom otvorene nehlásal potrebu zmeny politického systému – svoju koncepciu chápal ako apolitickú, založenú na kultúrnej spolupráci (Žilíková, 2010, s. 51 - 52). Ako je známe, Kollár hovorí o troch, v dejinách sa následne uplatňujúcich princípoch kultúry: antickom, romantickom a o princípe humanity, pričom v zmysle herderovského myšlienkového impulzu iniciatívu pri realizácii tohto princípu zveruje nositeľom slovanskej kultúry. „*Kollarův mesianism je jednak více rozumový, jednak politicko*

demokratišejší, objímající všechny národy slovanské ve spolupráci v zásadě rovnoprávne, dáva jen ruskému národu zvláštní významnější úlohu pro jeho početní sílu a praktickou politickou váhu“ (Beneš, 1947, s. 54). Naopak Kiřejevskij a Chomjakov chcú vykúpiť svet pomocou samotného Ruska. „Ruské pravoslaví je jim podstatným k nástrojem, jejich ruství je pregnantne cítěno jako zvláštní nacionalism, k němuž se mohou připojovat jeho prvky vedlejší, méně významné, t.j ostatní Slované, pokud ovšem zcela nepodlehli západnímu rozumárství, vlivu katolicismu a liberalistického konstitucionalismu“ (Beneš, 1947, s. 54).

Nielen pre slovanofilov sa významným motívom pre ruský panslavizmus stala pravoslávna viera, predovšetkým viera v jednotu pravoslávneho náboženstva, na ktorého čele by stála jeho Ruská podoba. Dokonca samotný cár bol súčasne i hlavou ruskej pravoslávnej cirkvi. Revolučné udalosti v rokoch 1848 – 1849 dokázali životnosť kollárovského poňatia panslavizmu a vytvorili väčší priestor názorom, ktoré obhajovali slovanskou vzájomnosť menších národov. Vedľa slovanstva sa najväčšiemu ohlasu tešil austroslavizmus, ktorý na rozdiel od panslavizmu počítal len so vzájomnou pomocou slovanských národov habsburskej monarchie (Vlček, 2011, s. 3).

Napriek tomu ruský panslavizmus nebol rovnaký s ruskou politikou, hoci ju podporoval, oficiálna politika si od panslavizmu zachovávala odstup. Panslavistické predstavy a štúdie jej neboli sympatické. Zhodovali sa len v cieľoch vybudovať veľké a mocné impérium, ktorého vplyv by neustále rástol. Ruská vláda sa však obávala reakcií ostatných mocností, ktoré v ňom videli nebezpečenstvo narušenia rovnováhy politických síl. Už vojny s Napoleonom¹⁷ mu dokázali, že svetový (mocenský) systém je pod neustálím dohľadom. Ak má v pláne zasiahnuť, musí tak spraviť v koalícii s inými slovanskými národmi. Mikuláš I. túto skutočnosť v prvej polovici 19. storočia podcenil a výsledkom bola Ruská porážka Ruska v krymskej vojne. Panslavisti mu vtedy ponúkli riešenie v podobe spojenectva s malými a slabými národmi. Tvrdili, že sa tým naplní historická úloha Ruska doviest' slovanské národy do skvelej budúcnosť (Vlček, 2011, s. 13).

Veľký vplyv na rozvoj ruského panslavizmu mala Krymská vojna¹⁸. Porazené Rusko začalo postupne prehodnocovať svoje mocensko – politcké ambície. Prišla im vhod

¹⁷ Napoleonské vojny boli vojny medzi Francúzskom a ďalšími európskymi štátmi v období cisárstva Napoleona I., dôsledok expanzívnej politiky Francúzska a jeho rivality s hospodársky silnejším Spojeným kráľovstvom. Ich cieľom bola snaha Napoleona udržať veľmocenské postavenie Francúzska a usporiadať Európu podľa jeho predstáv. Hlavnými nepriateľmi Francúzska bolo Anglicko, Rakúsko a Rusko. Práve v Rakúsku a Rusku sa odohrávali najväčšie boje.

¹⁸ Krymská vojna bol ozbrojený konflikt medzi Ruským impériom a spojenými vojskami Francúzska, Spojeného kráľovstva, Sardínskeho kráľovstva a Osmanskej ríše v rokoch 1853 až 1856. Väčšina bojových

ponuka ruských panslavistov, aby prestali hľadať spojencov v západnej Európe, čím upriamili svoju pozornosť na slovanské národy. Pritom sa odvolávali predovšetkým na jednotu ruského ortodoxného náboženstva so srbským a čiernohorským pravoslávny m vyznaním. Veľký dôraz kládli aj na ochotu Čechov a Slovákov. Zdôvodňovali to cyrilo-metodskou a husitskou tradíciou. Skutočnosť, že podpora ich národno – obrodzovacích snáh povedie k oslabeniu štátov¹⁹, pod nadvládou ktorých žijú.

Ruský panslavizmus sa tak po porážke Ruska v Krymskej vojne rozšíril, ale súčasne sa aj uzavrel do seba. Navonok aj naďalej slovanofílvia vykazovali svoju aktivitu v smere hľadania spolupráce, v praxi sa však ocitli v izolácii, ktorú zavřřila kríza, ku ktorej došlo v poľskom Zábore na konci roku 1863. Kríza dala Slovanom najavo, aké mocenské záujmy v skutočnosti Rusko má. Časť Európy síce pod vplyvom liberačných reforiem na počiatku 60. rokov ešte uvažovalo o tom, že sa Rusko zmení v liberačný štát, ktorý bude ostatným Slovanom ukazovať novú cestu (Vlček, 2011, s.3).

Pri porovnaní panslavizmu malých slovanských národov a ruského panslavizmu možno konštatovať, že v prostredí malých slovanských národov smerovalo slovanstvo s výnimkou niektorých prehlásení *„k panslavismu účelovému ale nepřiliř zřetelně specifickovnému heslovanění, interpretace panslavismu v ruském prostředí se vyvíjela zcela jinak* (Vlček, 2011, s. 12). Tento trend získal výraznú postupne výraznú protinemeckú a v mnohých ohľadoch i širšiu protieurópsku podoby. U kritikov panslavizmu to vyvolalo obavy. Od tej doby boli akákoľvek proslovanské vyjadrenia spájané s militantným ruským panslavizmom (Vlček, 2011, s. 12).

operácii sa uskutočnila na polostrove Krym, boje menšej intenzity sa udiali aj v oblasti západného Turecka a Baltického mora.

¹⁹ Jednalo sa o štáty Rakúsko - Uhorsko a Turecko (Vlček, 2002, s. 114).

2 HERDEROVA IDEA STREDU

Osobnosť Johanna Gotfrieda Herdera považujeme za univerzálny typ osvietenecského vedca, umelca, prekladateľa, básnika, filozofa, historika, kritika, ale aj teológa. Stal sa jedným z hlavných iniciátorov a teoretikom, ktorý položil základ literárno - spoločenského hnutia „*Sturm und Drang*“.²⁰ Jeho historizmus, ktorého jadrom sa stali demokratické názory na úlohu národov a národností, vyvrcholili v koncepcii tvorivého humanizmu. Jeho myšlienky a názory vzbudili v Európe, a najmä u Slovanov²¹ veľký ohlas, dokonca väčší ako v jeho rodnom Nemecku. Herder chápal dejiny predovšetkým ako stupňovanie humanity. Dejiny sú pre neho miestom, kde prichádza k rozvoju humanity, a kde môžu ľudia dospieť k humanite. Koncepcie ohľadom dejín ľudstva, humanity a „idey stredú“ rozpracoval Herder vo svojom diele „*Vývoj lidskosti*“.

Herder považoval samotnú Zem za „určitý“ stred a centrum vesmíru, kde ju opisuje ako „*Země – hvězda mezi hvězdami*“ (Herder, 1941, s. 11) alebo „*Země je jednou ze středních planet*“ (Herder, 1941, s. 14). Stred Zeme Herder definuje nasledovne „...*Kde je střed Zeme? bude moci všude býti odpovědi: Tam kde stojíš!, ať je to blízko ledového pólu či právě pod palčivým sluncem poledním. Všude, kde mohou lidé žít, vskutku také žijí téměř všude*“ (Herder, 1941, s. 25). Na základe tohto princípu sa usiluje do podobnej polohy stavať aj samotného človeka, ktorého vníma ako „*živú bytost', súčasť přírody za posvátný střed zemského tvorstva*“ (Krč, 2011, s. 49). O tomto fakte píše vo svojej knihe niekoľkokrát, napríklad: „*Je tedy anatomická i fyziologická pravda, že v celém oživeném tvorstvu naší země vládne analogie jediného ustrojení; jenže čím dále od člověka, čím více se vzdaluje životní element tvorstva od člověka, tím více musila sobě samé vždy rovná příroda i ve svých ústrojencích opustili hlavní obraz. Čím bližše k člověku, tím úže sevřela třídy a poloměry, aby v něm jako v posvátném středu zemského tvorstva sjednotila, co může. Těs se svému stavu, člověče, a studuj se, ušlechtilý tvore středu, ve všem, co kolem*

²⁰ Okrem Johanna Gotfrieda Herdera patrili do tohto hnutia Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller (v mladšom veku), Friedrich Maximilian Klingler, Jakob Michael Reinhold Lenz, Gottfried August Bürger, Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, Johann Georg Hamann, Johann Jakob Wilhelm Heinse. *Sturm und Drang* (Búrka a vzdor) bol nemecký literárny spolok. Vznikol v období klasicizmu, kedy autori, ktorí sem patrili, odmietali písať podľa pravidiel stanovených v klasicizme. Jedným z pravidiel bolo, že v dielach musel byť uprednostnený rozum pred citom. Predstavitelia tohto spolku však uprednostňovali cit pred rozumom. Časté bolo aj idealizovanie individuálnej vzbury jednotlivca, podobne ako v romantizme. Teda spolok *Sturm und Drang* silno ovplyvnil nemecký romantizmus a považuje sa za etapu predchádzajúcu romantizmu

²¹ „*Meno Johanna Gotfrieda Herdera sa v kontexte slovenského romantizmu sa spája najmä s charakteristikou Slovanov, ich vlastností i vymedzenia ich dejinnej úlohy. Už menej pozornosti sa venuje jeho teórii stredú, ktorá sa stala ďalším podnetom, či skôr využitelným argumentom v úsilí o národnú záchranu*“ (Krč, 2011, s. 49).

tebe žije“ (Herder, 1941, s. 65), prípadne „Člověk je mezi zvířaty zemskými tvorem středu“ (Herder, 1941, s. 60).

Dôležitá bola jeho dôvera k napredovaniu ľudstva na základe výchovy v duchu ideálov humanity. Vo svojom diele Herder prezentuje svoju predstavu týkajúcu sa poňatia dejín ako pokračovania prírodného procesu. Človek stojí na určitom rozhraní dvoch ríš, ríše humanity a ríše prírody. Herder bol názoru, že človek sa má učiť z prírody, od živočíchov, pretože neexistuje žiadny inštinkt ani cnosť, ktoré by sa neobjavovali v živočíšnej ríši. Samotná humanita je podľa Herdera založená na prírode, pretože ju vidí ako bytostne ľudskú. Zastáva názor, že príroda je božská, a vo svojej podstate je príroda sám Boh. Príroda nie je v Herderovom poňatí tým, čím sa postupne stávala od dôb realizmu, teda zduchovnenou prírodou, ktorá má byť len súborom určitých skutočností. Tieto skutočnosti a fakty môžu vedci skúmať, nato ich plno ovládať a tak celú prírodu urobiť podriadenou človeku. Herder včlenil svoje názory o ľudskosti a humanite do harmonického vzťahu s prírodou.²² „*Harmonická příroda je ta, v níž právo a spravedlnost jsou fysickým zákonem; harmonický člověk je ten, jenž žije ve shodě s touto přírodou, ba více, kdo jí povyšuje vědomě k jejímu nejvlastnějšímu, ideovému jádru; kdo působí, aby cíle, původně dosahovaných oklikami, se docházelo přímo*“ (Herder, 1941, s. 459).

Herder dúfal v nápravu ľudstva poučením sa z vlastných chýb a ich následkov. Boh ľuďom nemá pomáhať zmazať chyby, napríklad zázrakom ani inými prostriedkami. Uprednostňuje filozofiu, kde sa ľudia musia sami naučiť napravovať svoje chyby, ktoré spôsobili. Cesta k prekonaniu viacerých chýb a omylov je dar rozumu, pretože rozum bol darovaný ľuďom, slobodným bytostiam. Ľudia sa tak môžu na základe rozumu slobodne rozhodovať, volia si tak svoje možnosti, pri ktorých sa však môžu myliť. Rozum im však tieto chyby a omyly pomáha rozpoznať a na základe toho ich môžu vlastnou silou napraviť. To je moment, v ktorom Herder videl vzdelanie ľudskosti. Aby však človek nebol nútený po celý svoj život trpieť kvôli svojim chybám, musí sa snažiť tieto chyby napraviť a tým sa zároveň venovať aj rozvoju ľudskosti.²³ „*Není však pochyby o tom, že v*

²² Pozri: (Herder, 1941, s. 452-454).

²³ „*Při vši své jednoduchosti jest tento zákon důstojný Boha, harmonický a plodný následky pro lidský rod. Mělo – li se lidstvo státi tím, čím jest a čím se mohlo státi, musilo obdržeti přirozenost samočinnou a okruh volné činnosti, v němž by je nerušil žádný div, který by byl proti jeho přirozenosti. Veškerá mrtvá hmota, veškeré druhy živých bytosti, vedených instinktem, zůstaly od stvoření světa tím, čím byly; avšak člověka učinil Bůh bohem pozemským, vložil do něho princip samočinnosti a uvedl jej od počátku v chod vnějším i vnitřními potřebami. Člověk by nemohl žiti a zachovávatí se při životě, kdyby se nenaučil užívati rozumu; jakmile ho však užíval, byla mu sice otevřena cesta k tisícovým omylům a chybným pokusům, ale právě těmito omyly a chybami též cesta k lepšímu užití rozumu. Čím spíše se naučí poznávati své chyby, s čím mocnější silou se věnuje tomu, aby je opravil, tím dále dojde, tím více se jeho lidskost vzdělává; a tuto lidskost*

budoucnu se uskuteční to, co se na zemi ještě nestalo; neboť práva lidství jsou nezadatelná a síly, které Bůh vložil do lidství, jsou nezhubitelné“ (Herder, 1941, s. 284). Toto vyjadrenie ukazuje Herderovu pevnú vieru v lepšiu budúcnosť ľudstva a verí, že práve jeho viera by sa mohla stať pre ďalšie generácie inšpiráciou na rozvoj humanity.

Herder sa usiloval vyzdvihnúť aj jedinečné odlišnosti národov²⁴ a ich národného ducha. Budúcnosť kultúry videl v rozvoji všetkých kultúr, v rozvoji lásky k slobode a k rešpektovaniu práv človeka. A práve Európa je pre J.G. Herdera akýmsi "vzorom", určujúcim hodnoty, či tvorivosť, ktorá je veľkým vkladom pre svetové kultúrne dedičstvo. Za dôležitý prvok, ktorý prispieva k tomu, že stojí na vyššom stupni rozvoja ako iné (Amerika, Ázia a pod.), považuje práve multikultúrnosť tohto kontinentu a súžitie etníc v rámci neho. *„Proč se vyznačuje Evropa růzností svých národů, mnohostrannou obratností mravů a umění, nejvíce však působností, kterou měla na všechny části světa? Dobře vím, že je tu pletivo příčin, které zde nemůžeme rozplétati; ale fyzicky je nepopíratelné, že rozčleněné, mnohotvárné území Evropy bylo při tom též podněcující a podporující příčinou. Když sem různými cestami a v různých dobách přitáhli národové asijské, jaké zátoky a zálivy, jak četné a různoramenné řeky, jakou střidu malých pohoří tu našli! Mohli byti pospolu i odloučiti se od sebe, působiti na sebe navzájem a zase žiti v míru“* (Herder, 1941, s. 38). Samotnú Európu definuje ako *„Je to země tak bohatá tvary a tak smírná, pozměnila svým uměním a svou vzdělaností přírodu tak mnohonásobně, že se neodvažují říci nic všeobecného o jejích navzájem pomíšených, zjemnělých národech“* (Herder, 1941, s. 126). V každom prípade podľa Herdera nielen Európa, ale každý národ má v dejinách ľudstva, prípadne v dejinnom vývoji ľudskosti, svoje miesto i čas, lebo každý národ sa vyznačuje špecifickou kultúrou, umením, mravnou silou a podobne. Poslaním dejinného procesu tak nie je manuálne striedanie sa jednotlivých národných kultúr, ale ich ovplyvňovanie sa navzájom. *„Národ ako subjekt dejin pritom rozhodne nie je identický so štátom. Národ je „organizmom prirodzeným“. Štát „je jednotkou umelou“. Štáty zanikajú, ale „národy trvajú“* (Takáč, 2008, s. 2).

Najväčší dopad na strednú Európu mala časť práce, ktorá bola venovaná Slovanom.²⁵ Práve kapitola venovaná Slovanom sa stala inšpiráciou pre mnoho

musí člověk vskutku vyvinouti, jinak by musil po staletí vzdychati pod tíží vlastních vin“ (Herder, 1941, s. 282).

²⁴ Za pravlasť človeka a národov považuje Herder Áziu, ktorú vníma ako *„...Asie stala sa nejdříve obyvatelnou, protože měla nejvyšší a nejširší horské řetězy a na svém hřebete rovinu, které moře nikdy nedosáhlo. Zde bylo tedy podle vši pravděpodobnosti v nějakém šťastném údolí, na úpatí a v lúne hor první, vybrané sídlo lidí“* (Herder, 1941, s. 33).

²⁵ Herder ako jeden z prvých označil Slovanov za *„Řeky nového věku“*.

európskych filozofov, mysliteľov a teoretikov²⁶ na vypracovanie prvých téz o slovanskej vzájomnosti i Herderovej predstave o Slovanoch ako o vyvolenom národe.²⁷ Konkrétne rok 1791, kedy Herder sformuloval svoju úvahu o Slovanoch, sa stal výrazným vo vývoji národného obrodzenia západných Slovanov. Dôvodom bola skutočnosť, že práve Herder dokázal na potrebnej intelektuálnej úrovni zrozumiteľne sformulovať tézy, ktoré vracali sebavedomie neslobodným slovanským národom, a to pomocou modernej osvieteneckej predstavy spravodlivosti. Herder je zástancom myšlienky, že Slovanom patrí – na dejinnej ceste k humanite – osobitné ľudské poslanie. V tomto kontexte spomína: „*Lež kolo času, který vše mění, se točí a nelze je zastavit; a jelikož tyto národy obývají většinou oblast Evropy, která by byla nekrásnější, být jen úplně vzdělaná a obchodně vytěžena: jelikož také není jinak možná, než že zákonodárství a politika v Evropě bude muset stále více podporovati tichou píli a pokojný vzájemný styk národů místo bojovnosti, a že je též vskutku bude podporovat; budete i vy, tak hluboko kleslí, kdysi pilní a šťastní národové, konečně pocítí ze svého dlouhého, nečinného spánku, konečně osvobození od svých otrockých okovů, užívali svých krásných krajín od Aise až ke Karpatům, od Donu až k Muldě jako svého majetku a na nich budete moci slavit své staré slavnosti klidného obchodu a píce*“ (Herder, 1941, s. 332). Herder zároveň opisuje Slovanov ako mierumilovný národ²⁸, ktorý na rozdiel od ostatných národov nenapádal ostatné národy, ale len preberal opustené časti Zeme, ktoré opustili iné národy. „*Usadili se všude, aby se uvázali majetek země, opuštěné jinými, aby ji vzdělávali a jí užívali jako kolonisté, pastýři a zemědělci; po všem tom předchozím pustošení, po všem tom procházení a stěhování národů byla tudíž jejich nehluchá, pilná přítomnost těmto zemím na prospěch*“ (Herder, 1941, s. 330). Súčasne však hovorí, že problémom Slovanov bolo i to, že si vďaka svojej mierumilovnej povahe nedokázali vybudovať žiadnu armádu a vojsko, konkrétne Herder píše: „*Neštěstí tohoto národa pocházelo z toho, že při své mírnosti a lásce k domácí pilné práci nedovedl si zavéstí trvalé válečné zřízení, ačkoli mu nechybělo statečnosti...*“ (Herder, 1941, s. 332). Okrem iného Herder tvrdil, že nešťastie Slovanstva spočíva v tom, že z jednej strany susedí blízko k Nemecku, a z druhej strany má nechránené územie voči

²⁶ Herderova filozofia zasiahla aj slovenských mysliteľov najmä Ján Kollára, Pavol Jozef Šafárik a z časti aj Ľudovít Šúra. Uvedení predstavitelia neboli profesionálnymi filozofmi, spájala ich ale „názorová príbuznosť vychádzajúca filozoficky z nemeckej klasickej filozofie, najmä z J. G. Herdera

²⁷ „*Ježto máme krásně a přístupné příspěvky k dějinám tohoto národa z celé řady zemí, je si přáli, aby léž mezery ostatních byly vyplněny, aby byly sebrány zbytky jejich zvyků, písní a pověstí, které stále více mizí, a aby byly konečně podány dějiny tohoto národního kmene v celku, jak toho žádá obraz lidstva.*“ (Herder, 1941, s. 332 – 333)

²⁸ „*Byli mrávu krotkých, pohostinní až k rozhazovačství, milovali volnost venkova, ale byli poddajní a poslušní, protivilo se jim loupení a plnění*“ (Herder, 1941, s. 331)

možným útokom z východu. Obával sa najmä nadvlády Mongolov, kde píše: „*Nešťastí bylo v tom, že jeho postavení mezi národy země jej uvedlo na jedné straně v takovou blízkost k Němcům, na druhé straně pak vydávalo jeho nechráněný týl všem vpádům východních Tatarů, pod nimiž, zlášte pod Mongoly, mnoho skusil, mnoho trpěl*“ (Herder, 1941, s. 332). Herderove vnímanie civilizačnej misie Slovanov je organicky spojené s humanitnými ideálmi, s myšlienkou o všeobecných právach všetkých národov. Charakteristiku Slovanov podľa Herdera je teda možné zhrnúť do niekoľkých bodov a téz, ktoré sformuloval PhDr. Anton Takáč, PhD vo svojom článku *Idea slovanstva u generácie „Všeslávie“ a filozofa Herdera*²⁹ To, čo Herder napísal o Slovanoch, nebolo síce rozsahom veľké, nebolo to však ani bezvýznamné. Slovanom pripisoval významnú úlohu v budúcom vývine svetových dejín. Pre väčšinu týchto národov, ktoré dovtedy žili v mizerných vnútorných pomeroch a zo strany iných národov, najmä susedných Nemcov a Maďarov, takmer v absolútnom zaznávaní, bol Herderov text, ktorý tvorí 4. kapitolu XVI. knihy *Myšlienok k filozofii dejín ľudstva*, neobyčajne inšpiračným dokumentom.

Filozofia diela a učenia Herdera zanechala výrazný vplyv v dejinách kultúry slovanských národov, a to predovšetkým v národoch bývalej Habsburskej monarchie. Oceňovali hlavne Herderove pozitívne uznanie a vnímanie Slovanov, vytvorenie tézy o ich budúcom poslaní v dejinách ľudstva. Tieto skutočnosti prispeli k rozvoju národného povedomia u Slovanov. Herderovu funkciu tak v slovenskej literatúre, filozofii a dejinách skúmalo mnoho bádateľov³⁰.

2.1 Vplyv filozofie J. G. Herdera na ďalšie generácie

Johann Gottfield Herder výrazne ovplyvnil európske myšlienkové prúdy koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia. Svojou rozsiahlou tvorbou počas svojho skoro šesťdesiatročného života zasiahol do mnohých oblastí ľudského poznania. Herder

²⁹ - Slovania predstavujú jeden „národ“, respektíve jedno etnické spoločenstvo

- Charakteristické pre Slovanov je množstvo obyvateľov a veľká územie, ktoré obývajú

- Slovania majú obrovský duchovný potenciál, ktorý je obsiahnutý v ich predpokladoch pre kultúrno-umeleckú tvorbu, v ich schopnostiach učiť sa a vzdelávať

- Zároveň pre Slovanov je charakteristická pracovitosť (obrábanie pôdy, pestovanie plodín, chov dobytka, remeselníctva a pod.), ktorou prispievajú k poľudšťovaniu prírody

- Slovanom je vlastná mierumilovná povaha, prameniaca z ich humánnych vlastností, akými sú napríklad slovanská dobrosrdečnosť, láskavosť, úctivosť, pohostinnosť, nezištnosť, trpezlivosť, poslušnosť a podobne. Pozri: (Takáč, 2008).

³⁰ Patrili sem napríklad Elemír Terray, Ján Tibenský, Mária Vyvíjalová a Karel Rosenbaum (Herder, 1987, s. 24).

ovplyvnil Goeteho a Schlegela v poetológii³¹ a estetike, Humboldta vo filozofii reči, Hegela v dejinách filozofie, Diltheyho v hermeneutike³², Plessnera a Gehlena v antropológii. Jeho dielo však zasiahlo myšlienkové prúdy aj v oblasti strednej Európy.

Herderove myšlienky sa stali podnetom pri procese formovania slovenského národa na prelome 18. a 19. storočia. Išlo hlavne o myšlienky, ktoré vyslovil a to konkrétne hlásanie lásky k vlastnej vlasti, k materinskému jazyku a právo ktoréhokoľvek národa na slobodný rozvoj a nezávislosť. Pre slovenské národné obrozenie majú význam predovšetkým idey o vývine ľudstva, myšlienka humanity, názory na národ a jeho materinský jazyk a nakoniec vzťah k ľudovej poézii. Medzi prvými Slovákmi, ktorí sa aktívne zaoberali štúdiom a propagáciou diela boli Bohuslav Tablic a Juraj Palkovič, neskôr sa k nim pridali aj Josef Jungmann a Josef Dobrovský. Palkoviča najväčšiu pozornosť venoval otázkam vzťahu jazyka a literatúry, ktoré ho viedli k vlastným, neskôr publikovaným úvahám *Pojednání o Slovácích a zvláště jejich řeči*. Počas svojho pôsobenia na lýceu v Bratislave vydal Palkovič v preklade aj Lutherov katechizmus s obširným Herderovým výkladom.

Veľký dosah mala Herderova filozofia humanity a jeho vzťah k ľudovej poézii najmä na tvorbu Jána Kollára, ktorý začína svoj vzťah k prácam a filozofii Herdera utužovať počas štúdia v Jene.³³ Tento pobyt znamenal pre Kollára rozhodujúci zvrät v jeho ďalšom živote, lebo až tu začínal chápať pravý význam a úlohu literatúry v živote národov, no hlavne tzv. slovanského národa obývaného mnohými kmeňmi, čo u neho vyvolávalo veľké obavy o jeho osud. I keď na druhej strane aj istú nádej, najmä po tom, keď spoznal Herderove náhľady na Slovanov. Herderove práce mali zo všetkých nemeckých filozofov na Kollára najväčší dopad. Zaujali ho hlavne svojou prirodzenosťou, ľudskosťou, ale aj demokratickými a proslovanskými myšlienkami. Už počas štúdia si Kollár vypisoval do svojho denníka poznámky z Herderových filozofických a estetických názorov. V tej dobe bol preňho najzaujímavejší najmä jeho názor na sväté písmo. Kollárov

³¹Je teoretická literárna veda zaoberajúca sa pojmami literatúry, jej výstavbou, štýlom a vývojom.

³²Filozofická hermeneutika je filozofický smer 20. storočia, ktorý nadväzuje na predchádzajúci vývin hermeneutiky, chápanej ako umenie zvestovať, tlmočiť a vykladať (z gr. HERMÉNEUS = herold, tlmočník, vykladač). Dnes je problémom hermeneutiky výklad, vysvetlenie a pochopenie textov, náuk, udalostí, faktov atď. Hermeneutická problematika dostala rozhodujúce impulzy od teológie, presnejšie od jej problémov výkladu (exegézy) Písma (Biblia).

³³Práve pobyt v Jene pôsobil na prehĺbenie slovanského povedomia najsilnejšie. Kollárovi poskytol priestor na pohľad do nového sveta, preňho predtým neznámeho. Postupne zisťoval, že sa pohybuje akoby na slovanskom cintoríne. „*Všade slovanské mená a neslovanskí obyvatelia*.“ Premýšľal nad menami miest a obcí, snažil sa odkrývať ich slovanský pôvod a hľadal aj zvyšky slovanských obyvateľov. Dokonca práve v Jenskom prostredí získal inšpiráciu k napísaniu svojej lyricko-epickej skladbe *Slávy Dcéra*. (Kollár, 1997, s.186).

obdiv k Herderovi bol znásobený poznaním, že dovtedy sa v nemeckom prostredí s ničím podobným nestretol. Ján Kollár to koniec – koncov jasne vyjadril aj spomienkou na neho, v jednom z jeho najvýznamnejších diel, *Slávy dcera*, kde píše:

*„Zlatá Lado! stříbroluký Milku!
jdite od nás toho večera,
bychom zde u hrobu Herdera
s nábožností klaněli se chvílku“*
(Kollár, 2007, s. 33)

Treba podotknúť, že Kollár napísal celé dielo *Slávy dcera* značne ovplyvnený Herderovskými myšlienkami a samotného Herdera tu vyvýšil ako nositeľa humanity, kde aj sám píše:

*„tys' byl pervým Slávův, na vzdor zvyku,
obránцем a chvalcem vznešeným,
začež přijmi od nich čest a díku!“*
(Kollár, 2007, s. 33)

Okrem Herdera spomína vo svojom diele *Slávy dcera* aj ostatných nemeckých filozofov, ktorí čiastočne ovplyvnili Kollárové filozofické myslenie. Konkrétne ich spomína v prvom speve *Sála*, kde píše:

*„Zde je Herder, Wieland, Schiller, Goethe,
tento v těle, oněch duchové,
v jejich středku Ona, v parkové
zahradě co růže pyšně kvete:“*
(Kollár, 2007, s. 33)

alebo v štvrtom speve *Lethe*, kde píše:

*„Helmold, Ditmar, Jornandes tu sedí,
Ungnad sobě zdravká s Henningem,*

Grimm a Vater na Herdera hľadí;

*Kohl a Fortis baví Assemanna,
Adelung a Schlötzer s Bowringem,
s Goethem stolí Gerhard, Talví panna.“*
(Kollár, 2007, s. 247)

Herderove myšlienky o Slovanoch z jeho diela „*Vývoj ľudskosti*“, Kollár rozložil na „...*drobné častečky a každá se mu stala základní nití, na niž navěsil svůj nějaký výklad. Slávy dcera připadá proto mohutnou symfonií, jejíž každá věta byla posvěcena některou Herderovou myšlenkou. Stala sa herdrovským názvukovým akkordem, jejíž Kollár bohatě rozvinul a básnicky přetavil po svém*“ (Herder, 1941, s. 13). Kollár bol vo veľkej miere ovplyvnený Herderovou ideou humanity (ľudskosti). Je to možné badať u Kollárovo národného myslenia kde prevládalo náboženstvo, ktoré bolo nadradené nad všetko ostatné i nad samotnú ľudskosť. „*Ľudskosť byla pro Kollára v Slovanech jakoby vrozena a předpokladem*“ (Herder, 1941, s. 13 – 14). Herderovskou myšlienkou u humanite boli najviac ovplyvnené Kollárove „*Kázně*.“

Kollár si u Herdera vážil aj to, že sa vo svojich prácach usiloval rešpektovať vývin národov na princípe ľudskosti a humanity. Veľkú pozornosť venoval aj Herderovmu vnímaniu Boha a všetkého, čo sa nachádza v prírode, od najprimitívnejších foriem až po človeka a jeho históriu, v zmysle božskej prozreteľnosti a múdrosti. Herder mal pozitívny vzťah k náboženstvu, konkrétne ku kresťanstvu, ktoré vykresľoval ako niečo čisté a nedotknuté. Inak povedané, očistené od akýchkoľvek necností, ktoré mu boli v minulosti spôsobené, alebo si ich aj samo zavinilo. O samotnom náboženstve sa vo svojej knihe *Vývoj ľudskosti* vyjadroval: „*Náboženství je nejstarší a nejposvátnejší tradici země*“ (Herder, 1941, s. 185). Náboženstvo vnímal v originálnom duchu kresťanských ideálov, v ktorých si všimol prvky Božskej prezieravosti, pretože je daná poriadkom, dokonalosťou a harmóniou celého naturálneho a spoločenského diania. Človek nevystupuje ako dajaký otrok či ponížený sluha, ale ako tvorca, čisto aktívny činiteľ všetkých premien obdarený Božou láskou. Herderov pohľad na svet, ktorý sa pohybuje v medziach Bohom vymedzených zákonov a nim aj určených, sa uskutočňuje silou a vôľou ľudí. A všetky tieto myšlienky Kollára ovplyvnili tak, že aj v jeho filozofii, najmä v národnoobrodeneckých náhľadoch, či už v knihe *Básne* alebo v úvahe *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a*

*nářečímí*³⁴, zanechali v jeho myslení prvoradý a ďalekosiahly význam. Pretože Herderove vyjadrenia o nádejných vlastnostiach slovanských kmeňov a národov, Kollár pochopil tak, že len na západných Slovanoch bude záležať, či sa svojou vôľou oslobodia z pod cudzieho nátlaku, aby potom začali slobodne rozhodovať o sebe ako rovnocenný národ ostatným národom (Žiak, 2004).

Herder svojimi myšlienkami zaujal aj ďalšiu významnú osobnosť slovenskej histórie a to Ľudovíta Štúra. Ten sa v polovici 19. storočia, konkrétne v rokoch 1838 až 1840 rozhodol, že pôjde nabrat' novú duchovnú silu do Nemecka na univerzitu do Halle. Podobne ako Kollára aj jeho nadchla Herderova a Heglova filozofia. No pokiaľ u Hegla obdivoval filozofické učenie o vzostupnom vývine ducha, ktorý v dejinách nevyhnutne napreduje vždy od nižšieho k vyššiemu, tak jeho dialektiku chápal ako metódu tohto vývojového procesu. Hegel však vo svojej filozofii dejín spoločenský vývoj zavŕšil rozvojovým stupňom germánskeho národa. Ďalej sa historickým vývojom ducha, už v podobe ďalšieho možného, t.j. nastávajúceho vývoja nezaoberá, lebo, ako to zdôvodnil, tá záležitosť je vecou budúcnosti, a to do dejín už nepatrí. Herder na rozdiel od Hegla sa venoval popri filozofii aj poézii, literárnej vede a ešte navyše bol aj evanjelickým kňazom. Takže vývin ľudstva chápe plnšie, citovejšie a navyše sa pridržiaval aj princípov viery. To potom jeho filozofické myslenie posúvalo ďalej aj s pohľadom do budúcnosti, a navyše, ako u správneho kresťana, to bol rozmer optimistický. A práve v tejto fáze uvažovania bol nášmu Ľ. Štúrovi oveľa bližší Herder než Hegel. A okrem optimistických Herderových predpovedí o Slovanoch, ktoré sme už spomenuli vyššie a nadchli aj J. Kollára, boli rovnako kladne prijímané i Ľ. Štúrom. Dokonca by sa dalo tvrdiť, že Herderova viera v spoločenský pokrok a svetlá budúcnosť Slovanov, u praktickejšie založeného Ľ. Štúra než Kollára, vniesla do jeho politickej činnosti aj tvorivejši náboj a nový rozmer. A síce v tom, že pochopil Herderove Slovanstvo vo význame, - ako nadnárodné spoločenstvo so svojimi rozmanitosťami. Štúr túto rozmanitosť videl predovšetkým v odlišnosti jazyka, no i v kultúre, vo zvykoch, obyčajoch a v ďalších znakoch, ktoré boli natoľko špecifické, že ich začal chápať ako samostatné časti (národy) jedného širšieho celku - Slovanov. Podľa neho potom koncepcia slovanskej vzájomnosti a Slovanstva, mohla existovať len cez tieto časti,

³⁴ Herderovskými názormi na Slovanov bolo ovplyvnené najmä druhé vydanie, ktoré vyšlo v roku 1844 pod názvom *Ueber di literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation*. Herder bol v tomto diele uvedený ako oduševnený svedok slovanského nešťastného osudu. Slovanov tu predstavil v Herderovsky idealizovanom svetle, kde dôraz kládol predovšetkým na ich mladosť, duchovnú nepoškvrnenosť a dejinnú popínavosť. A práve Herderova filozofia tu mala byť opísaná ako jediná správna a uskutočniteľná. Slovania mali ako jediný schopnosť pretvoriť dovtedy svet plný násilia na akúsi oázu pokoja a mieru. Sám Kollár sa dokonca vžil do Herderovej idey až tak, že sa sám povýšil na kňaza ľudskosti (Herder, 1941, s. 15).

ktoré začal vnímať ako jednotlivé a identitné národy. L. Štúr zrejme aj pod vplyvom filozofického učenia nemeckých mysliteľov, predovšetkým Hegla a Herdera, prehodnotil aj svoju politickú činnosť v predchádzajúcom období, kedy bol radikálnejší.

No po príchode z Nemecka sa z neho stáva liberálnejší a uvážlivejší národný buditeľ s realistickejšími filozofickými názormi na riešenie problémov svojho národa. I keď jeho slová sú stále vyslovované rozhodnou rečou praktického politika, čo dosvedčuje aj výrok: „*Dost' bolo poroby...*“, ktorý často zdôrazňoval, a že je najvyšší čas, aby sa začal viesť tento nerovný zápas s neprajnou vládnuou mocou. A Štúr si aj vďaka Herderovi uvedomil, - keď v Halle študoval filozofiu, literatúru a jazykovedu, - že bez jednotiacej sily reči (jednotného jazyka), by sa jeho snaženia dali len ťažko uskutočniť. Preto sa pevne rozhodol, že prvým aktom k národnému oslobodeniu bude treba zaviesť jednotný spisovný jazyk. V jeho argumentoch na zavedenie spisovného jazyka, je celkom zrejماً Herderova ozvena vyslovená i v jeho Listoch na podporu humanity, kde sa píše, že je to práve pospolitý ľud, ktorý je najvernejším strážcom materinskej reči. Keď ďalej rozvádza, že národ môžeme vychovávať v láske ku všetkému čo nám je sväté, iba vo vlastnom materinskom jazyku. Lebo len pomocou neho môžeme udržiavať čisté mravy, usporiadanosť a poriadok v celej spoločnosti. A to boli myšlienky, ktoré L. Štúra nesmierne povzbudili, pretože v nich videl silný mravný a humanitný základ. Veď nie náhodou už po šiestich rokoch čo sa vrátil z Nemecka v roku 1846 vydáva svoj spis „*Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*“; a v „*Náuke reči slovenskej*“ v ten istý rok vysvetlil celý svoj gramatický systém s fonetickým pravopisom, ktorý sa mal stať pilierom novej podoby slovenského jazyka. Zároveň v ňom zdôvodnil, prečo sa rozhodol pre stredoslovenské nárečie ako pre spoločný jazyk všetkých Slovákov! Zdôvodnil to tým, že toto nárečie považuje za najvhodnejšie preto, lebo je v strede ďalších dvoch nárečí: západoslovenského a východoslovenského. Takže má rovnako blízko k obom a ľud si ho tak skôr osvojí a bude mu lepšie rozumieť. Tiež vysvetlil, prečo je neprijateľný český jazyk, alebo iný jazykový hybrid.

J. G. Herder bol vskutku veľkým mysliteľom, literárnym vedcom a historikom, no navyše bol dobrým prognostikom-vizionárom v tom najlepšom zmysle slova. Preto bol u Slovákov, ale i u Čechov hodnotený, ako veľký syn nemeckého národa, a v dobe obrodenia aj „hlavným slovanským učiteľom.“ J. G. Herder umrel vcelku mladý, iba vo veku 59 rokov, a 18. decembra 2003 to bolo plných 200 rokov od jeho smrti, čo si zároveň s terajším okrúhlym 260. výročím jeho narodenia, s úctou pripomíname.

3 INTEGRAČNÉ ÚSILIA JÁNA KOLLÁRA

Význam a úloha diela Jána Kollára má vo vývoji európskych dejín, predovšetkým dejín strednej Európy, neodmysliteľné miesto. Z tohto hľadiska nie je len významnou osobnosťou našej kultúry, ale osobnosťou s významným dosahom na vytváranie dejín, ktorý presahuje stredoeurópsky priestor, jednak južne, na bývalé územie Byzantskej ríše (Srbi, Chorváti a Slovinci), i východne, na územie cárskeho Ruska (najmä na Ukrajinu, do Moskvy a Petrohradu). Celoeurópsky význam potvrdzuje vydávanie Kollárových prác alebo ich častí v západoeurópskych a východoeurópskych jazykoch, ktoré mali vplyv na zmenu teoretických náhľadov na Slovanov. Aj z daného dôvodu je v povedomí dnešnej generácie Ján Kollár vnímaný predovšetkým ako tvorca idey slovanskej vzájomnosti a ako aj jej hlavný propagátor. „*Ako ideológ slovanskej vzájomnosti, ako tvorca i aplikátor historiofilozofických koncepcií na slovanskú minulosť a budúcnosť, patrí Kollár medzi najpodstatnejších a najvplyvnejších pracovníkov svojho veku v týchto oblastiach...*“ (Mráz, 1946, s. 9). Vzájomnosťou Slovanov sa usiloval Kollár vysvetľovať minulosť Slovanov, ich vzťah k iným národom, na tomto základe riešil mnohé otázky, zaoberajúce sa životom Slovanov v prítomnosti a ich pomer medzi sebou, určoval prostriedky, ako očakávaný stav medzi Slovanmi uskutočniť a napokon, aké sú ciele do budúcnosti. Filozofia Kollárovej vzájomnosti vychádzala z koncepcie jednotného slovanského národa tzv. *Všeslávie*³⁵ už z existujúcich sociálno-politických podmienok štátov, do ktorých boli Slovania v tom čase začlenení, a ktoré nedávali väčšie nádeje na zjednotenie Slovanov. Koncepcii slovanskej vzájomnosti sa Ján Kollár venoval vo svojich dielach, v rozlične tematizovaných podobách a na rozličných stupňoch rozpracovanosti od *Slávy dcéry*, cez *Kázne a Reči zv. I a zv. II*, *Cestopisy I. a II.* až po ústrednú prácu v tejto otázke rozpravu *O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a nárečiami slavskými*³⁶.

Na začiatok si treba uvedomiť, že Ján Kollár by zastával významné miesto v histórii nášho národa i keby napísal len ľúbostné sonety, pretože v nich pribojne

³⁵ Vedúcimi osobnosťami generácie Všeslávie boli predovšetkým Ján Kollár a Pavel Jozef Šafárik. Ich úloha pozostávala z „*nevyhnutnosti renesancie slovanského parciálneho univerzalizmu, ktorú možno označiť ako sloviensko - slovanskú renesanciu*“ (Kraus, 1993, s. 21). Osobitne Ján Kollár sa usiloval o konštituovanie jednotného slovanského národa – Všeslávie s jednotným slovanským jazykom. Tejto svojej predstavy sa nikdy nevzdal aj keď miestami pripúšťal jej nereálnosť.

³⁶ V diele *O literárnej vzájomnosti* Kollár teoreticky podal a vypracoval, v duchu vtedajších myšlienok, program slovanskej spolupráce a ciele slovanských snáh, pomocou ktorých by sa vytvoril spoločný kultúrny národ. Prácu potom rozšíril a publikoval v nemčine pod názvom *Über die Litterarische Wechselseitigkeit zwischen den Werchiedenen Stammen und Mundarten der slawischen Nation*. V diele sa snažil vynechať z idey slovanstva otázky politickej a sociálnej povahy a rozvinul tu len otázku partnerstva slovanských národov v oblasti literatúry a vedy.

a otvorene vyslovil obsah „*ľúbostných vzťahov nekonvenčných, nezdeformovaných ani falošnou morálkou odumierajúcich triedy svojich čias, ani malomestským, biedermeierovským filisterstvom. Bol sa rozbehol oslavovať víťaznú lásku príslušníkov mladej, za slobodu túžiacej spoločnosti, ktorá si chcela vybojovať právo i na prirodzený vzťah medzi mužom a ženou, založených na ľúbostných citoch*“ (Mráz, 1952, s. 52). Neskôr však začína v Kollárovej poézii prevládať poézia filozofická a predovšetkým vlastenecká. Dané základné vrstvy sa súčasne dopĺňajú a ovplyvňujú. Kollára môžeme v tomto smere považovať za typ básnika a ideológa bojovného, revolučného, nenávidiac pritom protinárodnú minulosť. Tento svoj názor k svetu, podlamovaný súčasne o úpadku vo svete a v Slovanstve vyjadruje vo svojom diele *Slávy dcera*, kde hovorí:

„Do zlých časů, Bůh to z nebe vidí!

naše živobytí upadlo,

až se strašné jejich zercadlo

ruka očím odevrýti stydí;

zmatek točí krajin běh i lidí,

duch má závrat, srdce uvadlo,

ba, o, nové světa divadlo!

Sám už sebe rozum nenávidí:

Se svobodou válčí nesvoboda,

pravda sluje nyní neštěstí

a cnost ředne jako stará móda;

najhorší pak ta jest chyba věku,

že, ač cítí osten bolesti,

nemoc tají a smích činí z léku.“

(Kollár, 2007, s. 165)

Možno vidieť, že u Kollára pretrváva určitá trpkosť, pesimizmus a sklamanie z vtedajších pomerov, ktoré pretrvávali. Tento smútok, ktorý v ňom pretrvával bol podmienený skúsenosťami, ktoré pretrvávali v slovenských pomeroch. Podobne skepticky sa vyjadruje o budúcnosti Slovákov v Uhorsku, hoci na druhej strane niektorými úsekmi svojej činnosti

vynakladá úsilie, aby im pomohol. Vcelku však postavenie Slovákov videl tak, ako to vyjadril vo svojej *Slávy dcéra*, kde píše:

*„Nuže tedy, Slováci, už spíte,
skoroť bude vašem po kmenu,
nebo, jak by házel na stěnu
hrách, slov matky Slávy neslyšíte;*

*vzdělanější! po cizotách mříte,
važte nad manželku kuběnu,
kazatelé! lidu proměnu
jazyka, ne mravů v uši líte:*

*Spisatelé! rozmnožujte hříchy,
na spojení s Čechy repcíte,
zmařte řeč i národ z hloupé pýchy!*

*Než, když nebe k pomstě tato vaše
nekajícnost zažhne, nercíte
potom, že ste byli bez Jonáše.“*

(Kollár, 2007, s. 153)

Týmto pesimistickým vedomím a citmi naplňali Kollára nielen pomery v slovanskom svete, ale i u ostatných národov. Keď Kollár v prvých desiatkach sonetov, v silnom *Predspeve* a v mnohých epigramoch na začiatku svojej básnickej dráhy oslovoval národ, smútil nad jeho tragickými osudmi v minulosti a predpovedal mu veľkú budúcnosť. Vtedy ešte jeho poézia vychádzala z národnej viery a humanistického optimizmu.

Slávy dcéra prispela aj k vytváraniu podmienok prechodu slovanských národov na vyšší vývojový stupeň od národnosti k národu, osobitne uskutočnením renesancie čiastkového univerzalizmu – Slovanstva. Kollár v diele *Slávy dcéra* opisuje Slovanov bez príkras, ale s optimistickým výhľadom do budúcnosti spôsobom, ktorý motivoval slovanské národy, hlavne ku kultúrnemu povzneseniu ako prostriedku k politickému prebudeniu a k národnej slobode. Skutočnosť má často prevahu nad umeleckým zobrazením, čím sa naruša poetickosť básnickej skladby. Skladbe však nechýba jej

estetická vyhranenosť, ktorá spadá viacej do kategórie vznešena. Svoje miesto tu zohráva aj erotika, konkrétne v zidealizovanej podobe lásky k Míne, ktorá sa prelína láskou k slovanskému národu. Námety a inšpirácie čerpal Kollár z dejín, priamo zo života a sociálnych i politických pomerov Slovanov v kontexte s vtedajšou situáciou v Európe. Kollár tým reagoval na vtedajšie pomery v Uhorsku, no zároveň s optimizmom očakáva lepšiu budúcnosť.

Nemalý ohlas mala *Slávy Dcéra* aj v ostatných slovanských literatúrach. Takmer vo všetkých slovanských národoch boli prekladané vybrané ukážky z jednotlivých častí. Z Ukrajincov ju najviac uctieval a propagoval profesor moskovskej univerzity Osip Maksimovič Bodjanskij.³⁷ Naopak medzi haličských Ukrajincov ju uviedol Jan Pravoslav Koubek.³⁸ Bohatá tematika *Slávy dcéra* zanechala výrazné stopy taktiež v poľskej literatúre. Keď napríklad Stanislaw Jazzkowski začal roku 1837 vydávať svoj časopis *Slawianin*, zahájil ho oslavnou znelkou na počesť Kollára.

„Z sercem poety, z waga na czyny semienia,
Zbliże sie Kollár, Slwian ksiaże i ozdoba;
On wznosi glos ku chwale calego plemienia;
To raz brzmi w nim za duchem upadlym žaloba...“

Neskôr nato jej venoval mimoriadnu pozornosť i Adam Mickiewicz³⁹ vo svojich prednáškach na *College de France*, kde rozpracoval taktiež jej kritický rozbor.⁴⁰ Kollárové diela sa stali inšpiráciou aj pre slovanský juh. Napríklad Stanko Vraz⁴¹ napísal v roku 1834 Ljudevitu Gajovi⁴² o druhom vydaní *Slávy dcéra*.⁴³

³⁷ Ruský slavista, uvedený do rozpravy až v druhom vydaní pod dojmom bližšieho sa oboznámenia s Kollárom. Bodjanskij v rokoch 1837 — 1842 cestoval po slovanských krajinách, zdržal sa dlhšie v Prahe i v Pešti, kde bol v roku 1839 a tu sa práve zoznámil s Kollárom.

³⁸ Významný český básnik a prekladateľ, ktorý sa špecializoval na preklad zo slovanských jazykov. Žil v rokoch 1805 až 1854.

³⁹ Jeden z najväčších lyricko-epických básnikov v Poľsku, dramatik a publicista. Patril medzi predstaviteľov romantizmu. Námetom pre jeho diela sa stal boj za slobodu a samostatnosť rozdeleného Poľska.

⁴⁰ O Kollárovom vzťahu k Poľsku sa rozpísal podrobne Marjan Szykowski, presnejšie v diele *Polská účasť v českém národním obrození*, II, Praha, 1935, predovšetkým v kapitolách V. – VII, XI.

⁴¹ Patril medzi prominentné osoby *ilýrskeho hnutia* (bolo to politicko-kultúrne hnutie, ktoré sa objavilo v 30. a 40. rokoch 19. Storočia v Chorvátsku ako reakcia chorvátskych spisovateľov a kultúrne aktívnych osôb na obnovu vlastnej kultúry, jazyka a tradícií), predstaviteľ romantizmu a zakladateľ chorvátskej literárneho vývoja.

⁴² Chorvátsky spisovateľ, publicista a politik. Patril medzi hlavných ideológov a organizátorov národno – obrodeneckého *ilýrskeho hnutia*. Bol zástancom Kollárovej slovanskej vzájomnosti aj s koncepciou spisovného jazyka.

⁴³ Konkrétne píše: „*pjesnički program narodnog preporoda, evandjelje pomladjenog slovenstva; ona mu je (t. j. Kolláru) knjiga prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Slovena*“ (Dolanský, 2010, s. 56).

Kollárová myšlienka slovanskej vzájomnosti, ktorú z časti načrtol v *Slávy dcéra* sa neskôr rozvíjala i v jeho prozaických dielach. Túto svoju teóriu rozpracoval predovšetkým vo svojom diele *O literárnej vzájomnosti*. Koncom roku 1835 zverejnil článok o slovanskej spolupráci v peštiansko – srbskom časopise s názvom *Srpske Narodne Listy*. O rok nato bola vydaná aj v Kuzmányho časopise *Hronka*⁴⁴ pod názvom *O literárnej vzájomnosti medzi kmeny a nárečiami slavskými*. V tom istom roku vyšla s malými úpravami aj v českých *Květoch* i v chorvátskom časopise *Danica*, ktorý vydával L. Gaj⁴⁵. V roku 1837 vydal rozpravu po nemecky v mierne upravenej a rozšírenej podobe pod názvom *Über die literarische Wechselseitigkeit zwieschen den v erschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* (O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa). Postupne bola vydávaná takmer vo všetkých slovanských národoch. O prvenstvo sa tu zaslúžil preklad Theodora Pavlovica⁴⁶, ktorý vydal práve pre svoj *Srbski Narodni List*.⁴⁷ Kollár poslal český rukopis tejto rozpravy i Poliakom a Rusom. V Rusku vyšla rozprava v roku 1840 v časopise *Otečestvennyja Zapiski*, ktorý preložili M. P. Pogodin a J. F. Samarin. Tento preklad veľmi priaznivo uvítali v *Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija*, kde písali, že sa jednalo o jedno z najznamenitejších diel slavistu vtedajšej doby. U Poliakov už v roku 1838, známy Kollárov obdivovateľ Š. Jaszowski vyhlasuje, že sa pokúsi preložiť jeho rozpravu. Bohužiaľ k tomu z nevedených dôvodov nakoniec neprišlo. Naopak zato v Jagiellonskej knižnici v Krakove sa zachoval poľský text tejto rozpravy pod názvom „*O literarnej wzajemności pomiedzy szcepami i dyalektami slawieńskimi przez Jana Kollara*“, kde autor textu nebol uvedený. Tento text bol uverejnený až v zborníku *Slovanská vzájomnosť 1836 – 1936*, kde ho uverejnil Marjan

⁴⁴ Hronka s podtitulom Podtatranská zábavnice bola literárna revue, ktorú vydával Karol Kuzmány v rokoch 1836 – 1838 3-krát ročne v Banskej Bystrici. Hronka sa stala významným tlačovým orgánom národne prebudenej inteligencie. Bola priekopníkom literárneho romantizmu, československej spolupráce i rozvíjajúcej sa ľudovúchovnej a osvetovej činnosti na Slovensku. Jej vydavateľ a redaktor Karol Kuzmány týmto banskobystričským časopisom napomáhal kultúrno-osvetovým snahám štúrovcov. Hronka sa stala odporcom kabinetnej učenosti, umeleckej tvorby odtrhutej od života a pridržavajúcej sa prežitého konzervativizmu, literárneho klasicizmu a malicherných Palkovičových polemík o pravopis a o veleslavínsku češtinu, ktoré J.M. Hurban výstižne nazval „spormi o písmenká“

⁴⁵ Ljudevit Gaj (1809 – 1872) – Chorvát z Karpiny. S Jánom Kollárom sa spoznal už počas štúdií v Pešti (1828), pod ktorého vplyvom potom rozvíjal obrodné ilýrske hnutie v snahe o spojenie južných Slovanov. Podujal sa na pravopisnú reformu ilýrskeho jazyka podľa českého vzoru a od roku 1835 vydával v Záhrebe svoje *Novine* a *Danicu*, ako reprezentačné orgány ilýrskeho hnutia. V Záhrebe si dokonca založil vlastnú tlačiareň (Ambruš, 1991, s. 435).

⁴⁶ Srbský advokát v Pešti, ktorý od roku 1832 redigoval časopisy Matice srbskej ako jej tajomník

⁴⁷ Uverejnil ju tam až koncom decembra 1835, ao priamo z rukopisu, ktorý dostal od Kollára pod názvom „*O literarnej (književnoj) zaimnosti medju narodi i narečijama slavenskim, od Joana Kollara*“ Tento spis vyšiel v srbskom preklade dokonca skorej než Kollárov originál v časopise Hronka.

Szykowski. Tu si treba uvedomiť, že Kollár sa touto rozpravou stal postupne známy v slovanskom svete ako to bolo aj v prípade *Slávy dcéra*.

Všetky vyššie uvedené preklady sú dôkazom toho, akou aktuálnou sa stala otázka slovanskej vzájomnosti v slovanskom svete, ktorú Kollár rozpracoval v diele *O literárnej vzájomnosti*. V dobe kedy na všetkých stranách rástlo povedomie o príbuznosti slovanských národov, zamyslel sa Kollár komplexne nad podmienkami a potrebami slovanskej spolupráce, aby ju všestranne objasnil a odôvodnil. Počiatky je možné badať (ako sme spomenuli v predchádzajúcej kapitole) už v jeho lyricko – epickom diele *Slávy dcéra*. Ale práve až v rozprave *O literárnej vzájomnosti* načrtol Kollár logicky, zrozumiteľné a presvedčivo celkový teoretický program na základe vlastných skúseností, ktorý sa uskutočňoval a postupne rozvíjal vo všetkých slovanských národoch už od počiatku obrodeneckej epochy (Dolanský, 2010, s. 57).

Kollárovu rozpravu *O literárnej vzájomnosti* tak možno právom považovať za vrchol jeho národnej ideológie s konečným cieľom jeho vlasteneckého úsilia. Treba si však uvedomiť, že podstatnú časť svojich názorov rozpracoval už predtým. Jadrom Kollárovho poňatia Slovanstva ako celku – „*slovenského národa*“ sa stala už koncepcia, ktorá sa začala formovať už na začiatku dvadsiatych rokoch 19. storočia v kázni *Dobré vlastnosti národu slovanského* z roku 1822 a rok neskôr v *Predmluve* prvého zväzku jeho a Šafárikovej zbierky *Písne svetské lidu slovanského v Uhřích* (1823). V spomínanej kázni formuluje svoju známú definíciu národa ako „*spoločenství takových lidí, kteří svazkem jedné řeči, rovných mravů a obyčejů spojení jsou*“ (Kollár, 1831, s. 499). Aplikuje ju na národ Slovanov, ktorý charakterizuje: „*Mezi všemi ale nynějšími národy v Europě, jest národ Slavů čili Slovanů největší a najrozšířenejší, tak, že se jejich počtu žádný jiný přirovnati nemůže. Patnácte krajín hned menších hned větších mluví s malým rozdílem až dosavad jazyk slovanský; duši pak tohto národu počítá se vyše 50 milionů ku kterým i my, jako částka k celosti přináležíme a jakkoli jeden od druhého vzdálení, jsme, předce jsme všickni bratři a sestry jednoho národu*“ (Kollár, 1831, s. 499 – 500). Hovorí tu aj o typických duchovných črtách a vlastnostiach⁴⁸ slovanského národa⁴⁹ a predpovedá mu slávnú budúcnosť vo vývine ľudstva. Tieto vlastnosti považoval za významné čiastky a živly slovanskej národnosti. Okrem nich ich neskôr ešte obohatil o ďalšie vlastnosti, a to pohostinstvo, stud a čistotu, miernosť, skromnosť, úctivosť a úcta k starším ľuďom

⁴⁸ Podľa Kollára medzi dobré vlastnosti Slovanov patria: nábožnosť, pracovitosť, nevinná veselosť, láska k svojej reči a znášanosť s inými národmi. Pozri: (Kollár, 1972, s. 220-228).

⁴⁹ Národ Kollár definuje ako „*Slovo „národ“ predstavuje spoločenstvo takých ľudí, ktorí sú spojení zväzkom jedného jazyka, rovnakých mravov a obyčajov*“ (Kollár, 1972, s. 219).

a manželskú vernosť.⁵⁰ V predhovore k zbierke slovenských piesní v podstate sformuloval svoju koncepciu Slovanstva, rozpísal tu svoje teoretické názory na vnútornú štruktúru pripomínajúc istú mnohonárečnosť a veľkú rozličnosť jazykov a dialektov slovanského národa, ktorú považuje za jednu z najväčších zábran jeho ďalšieho kultúrneho napredovania. Vyslovil tu zásadný názor, od ktorého sa neskôr jeho koncepcia rozvíjala: „*Národ slovanský jest již krom toho tak i vnitřně i zevnitřně rozrouchaný, rozdrápaný, rozervaný, rozmykaný a rozmrvený, že to zrada jest tyto mrvy ještě až na prach a neviditedlné atomy roztírati, naproti tomu podstatní zásluha tyto roztrhané částčky v jedno spojovati; tu nám oběť žádného nářečí nemusí býti těžká, kde se malou ztrátou veliký prospěch koupiti může*“ (Kollár, 2010, s. 6).⁵¹ Podobne tu spomína aj svoje riešenie otázky jazykovej a literárnej jednoty Čechov a Slovákov a možno tu badať počiatky koncepcie československej kmeňovitosti, kde hovorí: „*Slovák nech něco Čechům a Čech něco Slovákům dá, má-li mezi oběma jedna literatura místo míti, totiž: česko-slovenská. My jsme posavad bratry Čechy větší pozorností počtili nežli oni nás z ohledu na řeč, a předce i Slovák ve své řeči tak mnoho krásného a znamenitého má, že by sme srdečně litovali, kdyby Čech již jednou nepřestal po germanismech se sháněti a nezačal své oči jinam obracet...*“ (Kollár, 2010, s. 7). Naopak v oblasti literatúry Kollár vyzdvihuje českú literatúru nad slovenskú, kde sa nej vyjadruje nasledovne „*Česká literatura stojí nyní již na značném stupni dokonalosti. Slovák tedy přijde tu již takorůzka do hotového a nebude přinucen sobě teprv ještě jen první nejtěžší cestu klestiti. Připojí-li se k Čechům, může za pět roků tam přijíti, kam by sobě samému zanechány padesát i více roků potřeboval a naposledy předce nic nezískal, než několik jináče nežli u Čechů znějících slov a zvuků. Sám Slovák ještě naskrze nic v literatuře nemá, nebo co má, to jest více československé než vlastně slovácké*“ (Kollár, 2010, s. 7). Podstatou Kollárových úvah je jeho hlboko nedôverčivý na nemožnosť a bezperspektívnosť rozvoja samotného slovenského jazyka a literatúry (Matula, 1978, s. 261 – 262).

Pokiaľ ide o existujúce slovanské jazyky a literatúry usiluje sa ich Kollár vysvetliť nasledovne „*Slovanský národ a literatúra, nech je ako strom, ktorý sa člení na štyri hlavné vetvy, každá vetva kvitne a prináša vlastné plody, každá sa dotýka a objíma vzájomne svojimi konármi a listami iné vety, a predsa všetky korenia len v jednom prakmeni tvoria len jednu korunu*“ (Kollár, 2008, s. 27). A za tieto hlavné vetvy

⁵⁰ Pozri: (Weingart, 1929, s. 5-17).

⁵¹ Nešťastím pre Slovanov je, že hoci všetky slovanské národy pochádzajú z jedného koreňa a jazyka, oddelili sa z neho v počiatočnom procese rozdielne dialekty a každý dialekt sa stal jazykom (Kollár, 2008, s. 6).

slovanského národa považuje Kollár iba štyri kmene a to ruský, ilýrsky, poľský a československý. Pred ďalším delením slovanského národa ho má ho ochrániť práve vzájomný styk medzi jednotlivými kmeňmi. Konkrétne tu píše „*Slovan má poznať štyri teraz žijúce vzdelanejšie nárečia, v ktorých sa píše a tlačia knihy, a to ruské, ilýrske, poľské a československé. Učenejší a vzdelanejší Slovan druhej triedy pustí sa aj do menších nárečí a podnárečí, ako napr.: pri ruštine do maloruštiny, z ilýrštiny do chorvátčiny — slovinčiny, bulharčiny; pri poľštine do lužickosrbštiny atď. Slovan tretej triedy alebo učenec, jazykospytec a historik z povolania má poznať bez výnimky všetky slovanské nárečia žijúce, ako aj už vymreté, vzdelané, ako aj ešte nevzdelané, čisté, ako aj s inými rečami zmiešané*“ (Kollár, 2008, s. 8). Túto svoju koncepciu rozpracoval práve vo svojom diele *O literárnej vzájomnosti*⁵². Právo na samostatný rozvoj majú uvedené nárečia len v rámci jednotného slovanského národa – Všeslávie⁵³.

Spisovatelia a ich diela sa podľa Kollára mali stať šíriteľmi slovanskej vzájomnosti, pretože ich diela sú mobilizujúcim prvkom pre národ. Pre Kollára boli dôležité diela spisovateľov, ktoré spájali Slovanov a upevňovali ich jednotu, čo bolo dôvodom, prečo nabádal spisovateľov k tvorbe takýchto diel. Týmto konaním sa usiloval vzbudiť u spisovateľov chuť, aby tvorili takéto diela, aby písali literatúru vhodnú aj pre budúce pokolenia. Kollár nabádal k tomu, aby popri vlastnej úlohe byť robotníkmi jednotlivých kmeňov sa zhostili i úlohy staviteľov chrámových stavieb ľudskej kultúry a najmä, aby budovali všeľudskú kultúru. Kollár pripisoval slovanskej literatúre špecifickú úlohu. Riešením bolo pre Kollára aktívne realizovanie vzájomnosti, vďaka čomu by sa naplnila jeho teória. Aby sa táto jeho predstava uchytila, predpokladal, že bude potrebné dlhé

⁵² O reči uvažoval Kollár aj vo svojej *Kázni o dobrých vlastnostiach národa slovanského*, kde sa o nej vyjadril nasledovne: „*Malý národ, kedyby svou řeč nemiloval a nevzdelával, snadněji odpuštění nalezne, ano právě proto, že je malý, v uměních a známostech daleko kráčetí nemůže, ba ve svém úzku a těsnem okresu o krátky čas uvadnouti musí. Malý národ tedy lépe učiní, jestli se k řeči některého většího připojí, nebo jen mezi velikým, hojným, širokobydlícím národem mohou spisy a knihy, umění a známosti šťastně prokvitati; a nechťby řeč jeho v rozličných krajích jakkoli rozličná byla, přédce brat bratovi a sestra sestře snadněji rozum, nežli některému docela cizému a neznámému člověku. Jen mezi velikým národem mohou učení lidé s prospěchem pracovati; tu dostáva učenost i více potravy i více podnětu; tu jsou studnice a prostředky k vycvičení přístupnější, rozmanitější a lacinější, tu se může mysl a vtíp na svých křídlech vysoko vznesti z krajiny do krajiny, od hor k horám, široko daleko létati a skrze to všecko stane si i řeč národu bohatší a ohebnější, mnohostrannější a čistému člověčenství přibuznější*“ (Kollár, Kázne, s. 507 – 508). Kollár tu hovorí o slovanskej vzájomnosti, kde má na mysli veci politické a sociálne, pričom reč nadraduje nad samotnú vlasť.

⁵³ Prvý použil termín *Všeslávie* Kollár v *Slávy dcera* a potom aj vo svojich *Kázniach*, kde napísal: „*od moře Jaderského severně až ke brehům moře Ledového, a vpravo až ke Kamčatce ve blízkosti Číny a Japanu, vlevo téměř až k moři výchovnímu, a k jihu až k moři Černému, vsudy panují a přebývají Slaviane! Všecko to jest vlast naše Slávie, Všeslávie!*“ (Kollár, 1844, s. 14). Podobne vymedzil aj tento pojem v *Slávy dcera*, kde píše: „*to, hle, vlast je naše: Všeslávie!*“ (Kollár, 2007, s. 132). Pojem *Všeslávie* obsahuje základnú charakteristickú črtu celého úsilia generácie, jej poetickú i teoretickú formu a vyjadruje aj kvalitatívny rozdiel generácie oproti etape barokového slavizmu i ďalšej štúrovskej etape.

obdobie. Kollárova predstava Slovanstva bola jednoznačná a vyslovil i názor, že Slovania by sa mali hlásiť ku všetkému, čo je slovanské, ale najmä k tomu, čo im je vlastné. Prostredníctvom porovnávania jazykov si každý začne vážiť svoj materinský jazyk a vyvaruje sa jeho preceneniu. Literatúra bola prostriedkom pre Kollárovu ideológiu slovanskej vzájomnosti, pričom náhľady na literatúru v podstate korešpondujú s náhľadmi na vzťahy slovanských národov (Bírová, 2008, s. 22).

Podľa jeho predstáv každý slovanský vzdelanec mal ovládať hlavné slovanské jazyky a literatúru, vo všetkých hlavných mestách „slovanských kmeňov“ mali sa budovať slovanské kníhkupectvá, knižnice, katedry slovanských nárečí,⁵⁴ vymieňať si časopisy, spolupracovať v jazykovede, hlavne v terminológii, aby sa napokon predsa postupovalo k jeho vysnenému ideálu jednotného všeslovanského jazyka. Svoje úsilie smeroval Kollár k vyjadreniu vlastných predstáv o zanikani kmeňových osobitostí a zvýšenú pozornosť venoval najmä slovanskej kultúrnej vzájomnosti, a spôsobom na jej uskutočňovanie, čo videl ako prostriedok na záchranu slovanského národa. I keď bola jeho práca písaná v období politického útlaku, napriek čomu, bola poznačená určitou opatrnosťou, nestrácala na svojom pokrokovom a kritickom charaktere. Program, ktorý Ján Kollár rozpracoval v tomto diele sa stal akýmsi impulzom pre formovanie národného života Slovanov, bol významný pre rozvoj ich národnej kultúry, konkrétne pre rozvíjanie jej špecifických črtí i pre širokú výmenu kultúrnych hodnôt, i pre nemenej dôležité vzájomné spoznávanie a zblížovanie slovanských národov. Pritom ako zdôrazňoval Kollár, jednotlivé časti slovanského celku „nemajú byť samy pre seba, ale tvoriť v spoločnom pôsobení veľký život: kmene majú slúžiť a patriť národu, národ ľudstvu. Proti veľkým prednostiam druhých ľudí, druhých kmeňov, iných národov niet nijakého iného záchranného prostriedku než láska a vzájomnosť; táto dvíha nás k nim, čo je ich, rob naším, vyrovnáva príjemne rozdiely tým, že nás s nimi stotožňuje“ (Kollár, 2008, s. 56). Kollárova idea slovanskej vzájomnosti si teda vyžaduje „spojovať malé s veľkým, kmene s národom alebo mať odvahu v najhoršom prípade vzdať sa čiastky, aby sme získali celok“ (Kollár, 2008, s. 56). Myšlienka slovanskej jednoty je pre Kollára nezlučiteľná s myšlienkou ďalšieho delenia vo vnútri jednotlivých kmeňov. Výrazne sa to prejavilo pri jeho zdôvodňovaní a obhajovaní existencie jednotného „československého kmeňa“, pri prísnom odmietaní myšlienky na samostatný slovenský jazyk a národnú samostatnosť Slovákov. Za československé nárečie Kollár považoval češtinu, ktorá sa vyvinula z prekladu *Kralickej*

⁵⁴ Sám Kollár navrhoval zriadiť katedru slovanského jazyka a literatúry v Pešti v roku 1824

*bible*⁵⁵. Kollár sa čiastočnou slovakizáciou usiloval priblížiť k slovenčine a ukázať tak praktický doklad jazykovej, národnej a literárnej jednoty. Avšak v tomto smere treba zohľadniť ako Kollár vnímal samotný pojem vzájomnosť⁵⁶, toho čo za vzájomnosť nepovažuje alebo čo sa vzájomnosťou nesleduje⁵⁷. Literárnu vzájomnosť definuje nasledovne: „*literárna vzájomnosť je spoločná účasť všetkých národných vetiev na duševných plodoch vlastného národa; je vzájomné kupovanie, čítanie spisov a kníh vydávaných vo všetkých slovanských nárečiach . Každé nárečie má čerpať z druhého životnú silu, aby omladlo, obohacovalo sa a vzdelávalo a pritom všetkom aby sa nedotklo iných a nedalo siahnuť ani na seba, ale vedľa ostatných naďalej ovládalo svoje vlastné územie. Pri vzájomnosti ostávajú všetky kmene a nárečia nepohnuté na svojom starom mieste, podporujú však vzájomným pôsobením a pretekaním rozkvet spoločnej národnej literatúry*“ (Kollár, 2008, s. 5).

Dôrazne sa vo svojej rozprave venuje a hovorí aj o slovenských predpokladoch vzniku a formulácie idey vzájomnosti: „*Kto už niečo má, uspokojuje sa obyčajne s tým, čo má a nezamýšľa to rozšíriť: kto však nič nemá, ten chce veľa, chce všetko. Karpatskí Slováci doteraz nemali skoro nič vlastného v literatúre: preto boli prví, ktorí vystierali svoje ruky k objatiu všetkých Slovanov. Ich nárečie stojí gramaticky a zemepisne v strede všetkých slovanských nárečí: lebo Karpaty alebo Tatry sú a ostávajú koliskou Slovanov. Preto sa Slováci v Uhorsku myšlienky vzájomnosti, hoci nevznikla najsamprv tam, aspoň najživšie chopili a rozšírili ju najrýchlejšie a najhlbšie. Medzi terajšími mladými slavistami bude len veľmi málo tých, ktorí by aspoň niečo z iných slovanských nárečí nepoznali a nečítali*“ (Kollár, 2008, s. 15).

Kollárová rozprava je cenným dokladom kultúry obidvoch národov, či už Čechov a Slovákov. Kollár v rozprave rozvíja Herderove náhľady o poslaní národov v uskutočňovaní humanity, pri ktorom Slovania zohrajú veľkú úlohu. Veľmi významné

⁵⁵ Kralická biblia je česká tlačená Biblia, ktorú z pôvodných biblických jazykov (hebrejčiny, aramejčiny a gréčtiny) preložili prekladatelia a teológovia Jednoty bratrské. Svoj názov dostala podľa miesta vytlačenia, ktorým boli juhomoravské Kralice. Je to prvý český preklad biblie z pôvodných jazykov, nie z latinskej Vulgáty.

⁵⁶ Kollár pojem vzájomnosti vymedzuje nasledovne „*Vzájomnosť, slovansky vzájemnosť nie je novoukované, cudzie, ale odvždy v staroslovanskom, ruskom, poľskom a v iných nárečiach používané domáce slovo; odpovedá latinskému reciprocitas (od recipio, recapio). Etymologicky pochádza z koreňa jati, zajati, prijímati, staroslovansky a rusky zaemnyj, zanimaju, vzaimstvovanie a znamená toľko, ako vziať a opäť dať požičať a vrátiť, navzájom sa uchopiť, objasť. České obyčajné slovo obapolnosť nevyjadruje vec dokonale, pretože slovo obě a pol, polovice vzťahuje sa len na dve polovice alebo strany, naproti tomu vzájemnosť môže jestvovať medzi tromi, štyrmi a viacerými stranami alebo kmeňmi. Vzájomnosť je teda spoločné prijatie, vzájomná výmena a spojený pôžitok...*“ (Kollár, 2008, s. 5).

⁵⁷ Bližšie sa tomuto problému venuje Kollár vo svojom diele *O literárnej vzájomnosti*, presnejšie v kapitole *Čo nie je vzájomnosť?*

miesto v uskutočňovaní idey humanity, čiže plného rozvinutia ľudských schopností a dobrých vlastností, pokojného, priam bratského nažívania národov, pripisuje práve kultúre. Kultúra je preňho prejavom života národov, ale súčasne aj prostriedkom k pokojnému spolunažívaniu národov. Kultúra a kultúrne vnímanie Slovanov má byť prostriedkom, ktorý umožní opustiť starý princíp vojen a násilia a nahradí ho práve princípom humanity. Kollár tak dáva priamo do kontextu rozvoj kultúry a jej všeobecné osvojenie s dejinotvorným prínosom národných subjektov k rozvoju humanity. Podľa Kollára v doterajších dejinách „*národ vraždil alebo nechal sa vraždiť*“ (Kollár, 2008, s. 32) a kde „*založení a uzatváraní nezvíťazilo právo a spravodlivosť, ale len jedna strana nad druhou a násilie ustúpilo len násili*“ (Kollár, 2008, s. 32). Usiluje sa tu poukázať, že „*sú víťazstvá, ktoré sú ďaleko horšie ako porážky a sú porážky slávnejšie ako víťazstvá*“ (Kollár, 2008, s. 30). Sám Kollár uznáva, že „*kde niet súperenia, tam niet pokroku*“ (Kollár, 2008, s. 25), preto považuje za lepšie pre vývoj „*boj živlov než izolovaný pokoj a meravá smrť*“ (Kollár, 2008, s. 26).

Jedným z prínosov Kollárovej vzájomnosti je aj chápanie kultúry a jej významu pre pozdvihnutie Slovanov.⁵⁸ „*Kultúra ako plod činnosti duchovných síl musí sa podľa rozličných štádií, ktorým ľudstvo má prebehnúť, aj vždy rozlične utvárať starnutie sveta je jeho omladením: len v temnom staroveku nachádzame kľúč pre riešenie nášho dnešného stavu*“ (Kollár, 2008, s. 34). Kollár tu vychádza z Herderovej myšlienky, presnejšie z tej, kde spomína „*Lidstvu je určené, aby prošlo mnoha kultúrnymi stupni a mnoha zmenami...*“ (Herder, 1941, s. 296), a že Herder kultúru považuje „*druhým zrodem človeka*“ (Herder, 1941, s. 161), čo Kollár aplikoval na národ, kde základným činiteľom je rozum a tvorivosť aj v prípade tvorby kultúry. Kollár však posúva chápanie kultúry od nemeckých mysliteľov o krok vpred. Presnejšie povedané, po antickom a germánskom princípe v kultúre prichádza s celkom novým, slovanským princípom, ktorý nemeckí myslitelia nepoznali. Odporúča osvojiť si z antickej a kresťanskej kultúry a románsko – germánskej iba tú kultúru, ktorá má charakter humanity. V preberaní prvkov a hodnôt z cudzích kultúr zaujal Kollár nasledujúce stanovisko: „*Z cudziny privezená a vypožičaná kultúra, pokrok a reformy, ktoré nespočívajú na dejinnom podklade nášho národa a vystúpia rýchle jedným razom, odtrhajú národ od jeho minulosti, korenia len na povrchu prítomnosti a nemôžu založiť veľkolepú trvalú budúcnosť*“ (Kollár, 2008, s. 29). Kollár sa postavil proti

⁵⁸ Lebo sám Kollár hovorí: „*Slovanský národ už pridľho žil a spal, pridľho sa nachádzal v poddanom stave a bez kultúry...*“ (Kollár, 2008, s.43).

osvojovaniu si takej kultúry, ktorá nie je v súlade s potrebami národa, a preto nezabezpečuje správny vývin pre budúcnosť.

V konečnom dôsledku môžeme o Kollárovej teórii slovanskej vzájomnosti hovoriť, ako o prvej teoretickej koncepcii slovanského spoločenstva, ktoré obsahuje konkrétny program rozvíjania duchovnej jednoty slovanských národov. Základom Kollárovho učenia bola práve myšlienka slovanskej vzájomnosti. Nepokladala sa len za obranu slovanských utláčaných národov, ktoré boli mobilizované na základe predstavy o veľkosti, sile a životaschopnosti slovanského sveta, ale i to bol podnet k vyvinutiu obrodzujúcej sily, ktorá vychádzala z faktu, že príbuzné kultúry sa vzájomne ovplyvňujú, z čoho vyplýva, že majú spoločný cieľ v zmysle rozvíjať a zdokonaľovať kultúrne bohatstvo, ktoré ľudstvo počas svojho vývinu nazhromaždilo. Práve vďaka svojej koncepcii slovanskej vzájomnosti sa stal uznávanou osobnosťou i pre ďalšie generácie, predovšetkým pre generáciu štúrovcov, ktorí programovo čerpali najmä z Kollárových diel a názorov.

3.1 Kollárov vplyv na štúrovskú generáciu

V čase keď Kollár vydával svoju rozpravu o slovanskej vzájomnosti sa začala na Slovensku formovať nová, mladšia generácia⁵⁹ slovenskej maloburžoáznej inteligencie, na ktorej čele stál Ľudovít Štúr. V svetonázore Ľudovíta Štúra i v celej jeho mnohostrannej národnobuditeľskej činnosti mimoriadne významné miesto zaujíma práve myšlienka slovanskej vzájomnosti - idea etnicko-kultúrnej jednoty všetkých slovanských národov a program ich aktívnej spolupráce v spoločnom národnooslobodzovacom boji. Bola základom jeho historického optimizmu, jeho viery v šťastnejšiu budúcnosť svojho sociálne i politicky utláčaného národa v nových politických pomeroch, v ktorých slovanským národom pripadne dôstojná a významná úloha. Stala sa neoddeliteľnou súčasťou jeho filozoficko-historických a spoločensko-politických názorov, základom celého národnoemancipačného programu i všetkých aktivít ním vedenej mladej generácie národne uvedomelej inteligencie, zameraných na jeho uskutočňovanie.

⁵⁹ Štúrovci bol hlavný prúd slovenského národného hnutia v polovici 19. storočia, ktorý bol pomenovaný podľa najvýznamnejšej osobnosti Ľudovíta Štúra. Začal sa formovať sa v 30. rokoch zo študentov evanjelického lýcea v Bratislave, ktorí sa združovali v spoločnosti československej. V duchu moderných európskych politických ideí štúrovci odmietali systém Svätej aliance, feudalizmus, absolutizmus, privilégia šľachty, maďarizáciu, požadovali suverenitu národa, zásadu ústavnosti a zastupiteľstva. Kontaktovali sa s rovnako radikálne orientovanými študentskými krúžkami v slovanských mestách. Veľkú pozornosť venovali ľudovej kultúre a životu nepriviligovaných vrstiev, ku ktorým sa obracali svojou literárnou tvorbou i praktickou činnosťou.

Na formovanie Štúrovho svetonázoru vplývali vo všeobecnosti predovšetkým západoeurópske myšlienkové prúdy⁶⁰. Štúrovská generácia si postupne osvojovala aj myšlienku slovanskej vzájomnosti od J.Kollára, P.J.Šafárika a J. Hollého. Predovšetkým Kollárova teória o slovanskej vzájomnosti sa stala v polovici 30. rokov pre mladých Slovákov hlavným cieľom ich národných túžob a snažení. „*Všeslávie heslo naše, jí potekou vsecky doby, vsecky sily života*“ (Štúr, 1954, s. 48), napísal Štúr v liste F. Palackému na konci roku 1836. Ešte predtým však v liste priateľovi P. Čendekovičovi písal: „*Slávie z rumú vstáva, pravdu máš, ona kyne všem synúm svým, by nemeškali, ale na chlum jeli. Zprávy k nám docházející jsou potěšitelné, tak že se ufati můžeme věku Slávie. Naše heslo „Všeslávie“ a to má byt i všech synú Slávy*“ (Štúr, 1954, s. 43) Štúr všesláviu opisoval už vo svojej básni *Kde Adria se pění* a to v duchu Kollárovej *Slávy dcera* (Matula, 1978, s. 266). Práve jeho *Slávy dcera* zohrala vo formotvornom procese štúrovskej literatúry dôležitú úlohu, bola vzorom, ideálom, všestrannejšie vplývala na rozvoj poézie. Na zasadnutiach bratislavskej Spoločnosti a Ústavu sa veľmi často recitovali a rozoberali jej jednotlivé znelky a pod jej vplyvom vydávali sa mladí štúrovci na literárnu cestu. Pravda, treba si uvedomiť, že Kollárov vplyv na štúrovskú literatúru sa v rozličných vývinových fázach prejavoval v rozdielnych podobách. Ináč a iným pôsobil v čase, keď štúrovská generácia začínala tvoriť, ináč a iným vtedy, keď si formovala svoj vlastný ideovo umelecký program, ináč a iným vtedy, keď už mala vyhranenejšiu svoju koncepciu. Vzťah Kollár — štúrovci sa prejavuje v rôznych podobách, ktoré sú zároveň aj dôležitým ukazovateľom vývinového smerovania slovenskej literatúry a jej vnútornej diferenciacie (Kraus, 2010, s. 61).

Treba si však uvedomiť, že vzťahy medzi Kollárom a štúrovcami neboli vždy jednoduché. Hoci štúrovci zo začiatku nasledujú Kollárove názory a myšlienky, no čím dôraznejšie si uvedomujú svoje poslanie v slovenskom národnom spoločenstve prichádzajú do rozporu so samotným Kollárom. K rozporom dochádzalo najmä v otázke spisovného jazyka, kde si štúrovci uvedomovali, že za spisovnú reč je nevyhnutné povýšiť slovenčinu. Kollár udržiaval priateľské vzťahy so štúrovcami, až do momentu, kým neprišli s myšlienkou samostatnej slovenčiny. Dokonca Štúrovi pomáhal pri získavaní povolenia

⁶⁰ Inšpiratívna sa mu stala nemecká klasická filozofia a to najmä v otázkach národa, dejín a jazyka. Práve prostredníctvom diela Jána Kollára si Ľudovít Štúr osvojil humanistickú platformu Herderovej filozofie dejín a slovanskú myšlienku, ktorú v ďalšom štádiu rozpracováva v duchu Hegelovej idealistickej dialektiky, historizmu a logiky absolútneho ducha. (Pozri Antologie z dejín českého a slovenského filozofického myšlení. 1981. s. 540) Hurban napríklad tvrdil, že Štúra si Heglova filozofia podmanila „*najmä svojím univezalizmom a spravodlivosťou k národom, svojou všetkoprenikajúcou dialektickou logikou, ako aj náhľadom na rozvoj ducha národov a špecifickosť historického prínosu každého národa do spoločnej pokladnice človečenstva*“ (Matula, 1978, s. 283).

na vydávanie Slovenských národných novín, prispel do prvého vydania Hurbanovho almanachu Nitra⁶¹, či stal sa aj členom Tatrína⁶² a to všetko robil v presvedčení, že stoja za jeho myšlienkou jednotného „československého“ jazyka. Štúrovci však od roku 1843 viedli svoje myslenie iným smerom, a to v znamení neústupného pridržiavania sa spisovnej slovenčiny. Práve v roku 1843 konkrétne 11. až 16. Júla sa na fare v Hlbokom stretli Štúr spolu s Hurbanom a Hodžom rozhodli o prijatí slovenčiny za spisovný jazyk⁶³. Kollár si zo začiatku myslel, že sa jedná o akési chvíľkové zaváhanie, ktoré kedysi mával aj on. Podrobne sa o tom rozpísal v *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, kde píše: „Nestydím se vyznati, že byla doba v mém vlastním životě a spisovatelství, kde i já jako tam Herkules na rozcestí, na rozpacích sem stál a podobnému pokušení vystaven sem byl, ale děkuji Bohu, že lepší částka mého ducha záhy mne ze sna pobludu probudila a vše za ztrátu, anobř za hřích považovati učila, cokoli nevede k národní jednotě a síle“ (Hurban, 2009, s. 48). Štúrovci však i napriek Kollárovým radám naďalej pokračovali vo svojom pláne zavedenia nového spisovného jazyka. Kollár tak začal svoj „boj“ proti štúrovcom⁶⁴. Kollár vo svojom boji proti štúrovcom hľadal spojencov najmä v tábore starších vzdelancov, hlavne na strane evanjelikov. Svoje postoje vyjadril Kollár aj na kňazskej konferencii, ktorá sa konala 11. Augusta v roku 1846⁶⁵. Výsledkom boja Kollára voči Štúrovcom bola publikácia *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, ktorú inicioval a pripravil Ján Kollár ako priamu reakciu na kodifikačné Štúrovo dielo *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanĳa v tomto nářečí* (1846), ako i na gramatický opis spisovnej

⁶¹ Hurban vydal celkovo šesť almanachov Nitra Prvý almanach vyšiel ešte v češtine, pričom ten druhý, ktorý vyšiel v roku 1844 bol napísaný už v spisovnej slovenčine. Po prvý raz v histórii Slovenska sa stalo, aby bola kniha vydaná v spisovnej slovenčine, čo symbolizuje priority almanachu Nitra. Články, ktoré boli publikované v druhom almanachu predpovedali novú kvalitu a orientáciu literatúry. Je zaujímavé, že Hurban všetky almanachy Nitra vydal v Bratislave, napriek tomu dal almanachu názov Nitra, hoci ho z počiatku jeho priatelia nabádali, aby mu dal názov almanach „*Sedmikráska*“. Názvom Nitra sa Hurban hlásil k historickým koreňom slovanstva, kultúrnym a literárnym tradíciám národa, ktoré starobylá Nitra symbolizovala. (Šmatlák, 2001, s. 87)

⁶² Tatrín (1844 – 1848) bol jeden z najznámejších slovenských spolkov. Založený bol v roku 1844, kde pri jeho zrode stáli Štúr, spolu s Hodžom a Hurbanom. Spolok je vlastne prvá celonárodná slovenská kultúrna inštitúcia, predchodkyňa Matice slovenskej. Cieľom spolku bolo všestranne podporovať a zveľaďovať kultúrny život a vzdelanosť na Slovensku, najmä vydávaním a distribúciou kníh v slovenskom jazyku a podporou slovenských študentov. Spolok tak výrazne pomohol pri kodifikácii spisovného slovenského jazyka.

⁶³ Za základ spisovného jazyka určili stredoslovenský hovorový jazyk, ktorý nebol totožný ani s jedným dovtedy používaným písaným jazykom, ale v niektorých prvkoch sa na všetky podobal. (Bojtár, 2010, s. 25)

⁶⁴ Zaujímavé je, že samotný Štúr aj napriek sporom o spisovný jazyk, sa o Kollárovi vyjadruje ako o osobe, v ktorej by rád hľadal oporu: „*On nemůže být proti životu nášmu, který celý svoj život vzbudit sa usiloval; on nemůže být proti nám, bo v kom by sme potom mohli skladať dôveru?*“ (Štúr, 2006, s. 35).

⁶⁵ Kollár tu vyjadril názor, že je potrebné zotrvať pri slovakizovanej češtine, nekupovať knihy a časopisy písané štúrovčinou. Ďalej je názoru, že je treba založiť noviny písane v slovakizovanej češtine, ktoré by obsahovali hlavne prejavy kňazov a učiteľov (Mráz, 1952, s 86 – 87).

slovenčiny v jeho gramatike *Nauka reči slovenskej* (1846). Kollár v publikácii zhromaždil príspevky od 33 autorov.⁶⁶ Najdlhší príspevok v tomto zborníku publikoval práve Kollár, keď jeho príspevok obsahoval 82 strán z celkového počtu 240 strán⁶⁷. Jána Kollára sprevádzali predovšetkým obavy, či sa oddelením spisovnej slovenčiny od spisovnej češtiny neoslavia bohaté kultúrne, literárne, či jazykové styky medzi českým a slovenským národom, čo by malo za následok postupné podľahnutie rastúcej maďarizácii.

Postavenie Slovákov ako samostatného kmeňa a prijatie slovenčiny za spisovný jazyk nemalo však podľa Štúra narušiť vzťahy medzi Slovenským a Českým národom i ostatnými slovanskými národmi. Slováci mali udržiavať i naďalej s Čechmi, čo najužší kontakt, spolupracovať s nimi a vzájomne si pomáhať. Štúr prehlásil, že „*Budú si vari daktorí aj to myslieť, že sa od Čechov odtrhnúť chceme, ale zachovaj nás Boh od odtrhnutia. Kto sa teraz od bratov svojich trhá, padne pod najťažšiu odpoveď pred národom naším. My v tom zväzku s nimi, ako sme boli, aj naďalej ostat, čokoľvek znamenitého vyvedú, si osvojovať, s nimi v duchovnom spojení stáť a kde im budeme môcť čo dobrého urobiť, vykonať chceme, ako to naspäť od nich ako bratov očakávame*“ (Štúr, 2006, s. 46). V podobnom duchu sa vyjadril aj J. M. Hurban, ktorý napísal: „*My sme sa slovenčinou síce odtrhli od českého písania, ale nie od českej literatúry, ktorá nám ako najbližšia istotne bude aj najmilšia, a silnejšie sme sa pripojili k samým sebe, k našim kmeňovým bratom a rodákom; založili sme a urobili malý prevrat v českej — ale veľké stávanie v slovenskej literatúre*“ (Hurban, 2009, s. 36). Zásadami, ktoré vyslovil Štúr sa mali riadiť i voči ostatným slovanským národom, ktorým Štúr prial rozvoj ich kmeňovej osobitosti, ich národnej kultúry vo vlastnom nárečí a aby v týchto nárečiach vytvárali svoj duchovní život a tak sa predstavili svetu a Slovanstvu. Podľa Štúra bolo treba, aby sa slovanský národ rozvíjal tak ako sa rozrastal, teda podľa kmeňov, čo bude na prospech všetkých kmeňov a celého národa (Haraksim, 1968, s. 163). Podľa Štúra tak slovenská samobytnosť (kmeňovitosť) vychádzala práve z existencie jedinečného slovenského jazyka (nárečia), kde hovorí: „*My Slováci sme kmeň; za to nás uznali najlepší a najzbehlejší znatelia národa slovanského Dobrovský a Šafárik, a kto by nám kmeňovitosť odopriet*

⁶⁶ Kollár tu uverejnil príspevky napríklad od Komenského, Bela, Benediktiho a ďalších. Zaujímavosťou je, že sa od českých autorov sa mu podarilo presadiť len príspevky, ktoré už boli predtým publikované (Mráz, 1952, s. 87).

⁶⁷ O Štúrovej slovenčine sa tu vyjadruje: „*že reč Štúrom do literatúry zaprevadená je iba „luzovina“, „trpačina“, „bačovina“, „ledačina“, „sprostačina“, „drotárčina“, „kopaničárčina“, „miškárčina“, „bravčárčina“, „kočiščina“, „valaština“, „smetiština“, „kuchynčina“; že nad touto „plebejčinou“, „nad její neokrouchanou nemotorností, jejími nescíslnými strakatými varianty v pohlaví, ve skloňování a časování, jejími huňatými výrazy a přízvuky, slovem nad celou neumytou, neučesanou, opápeřenou a zašpiněnou postavou*“ (Vlček, 2009, s. 62).

chcel, neznal by nás docela. Kmeňovitosť naša sa zakladá podstatne (essentialiter, wesentlich) na našom vlastnom, osobitnom nárečí a potom na iných stránkach nášho života“ (Štúr, 1954, s. 11).

Štúr mal síce s Kollárom nezhody v oblasti spisovného jazyka, no na druhej strane sa nikdy nevzdal Kollárovej teórie jednotného slovanského národa, kde aj on ho považuje za vyššiu všeobecnosť v historickom vývine (vývine „svetového ducha“ v dejinách), tak ako jednotu, celok pokladá za cieľ vývinu vôbec (Matula, 1978, s. 272). No, na rozdiel od Kollára, jeho chápanie vzťahu celku a častí mu pomáha oveľa hlbšie chápať členitý postup vo vývine ľudstva, oveľa presnejšie rozlišovať pojmy ako národ⁶⁸ a kmeň a vedie ho to k presvedčeniu, že „*Slovanský život je rozložitý ako lipa na moc konárov, národ je jeden, ale jeden v rozmanitostiach, i nech teda je rozmanitosť táto, ale v jednote aj v duchovnom našom živote zjavná, nech duchovný náš život na základe našej prirodzenej životnosti, ktorá je národná kmeňovitosť, stojí, a tak bude život náležitý, na dobrých základoch postavený, bo sa nič, čo by vyrásť malo, neudusí a nič nezakrpatie“ (Štúr, 2006, s. 6). Pri vyhodnocovaní jednoty a členenia slovanského národa vychádzal z presvedčenia, že prirodzenou štruktúrou a podstatou Slovanstva je práve jeho kmeňovitosť. Štúr vyzdvihoval predovšetkým existenciu rôznych osobitných slovanských kmeňov, ktoré tvoria jeden celok. Štúr na rozdiel od Kollárovej teórie štyroch kmeňov vypracoval vlastnú teóriu, kde za slovanské kmene považuje „*Slovanských kmeňov a tak aj nárečí živých je jedenásť, a to k juhovýchodným Slovanom patria: 1) Veľkorusi, 2) Malorusi, 3) Bulhari, 4) Srbi, 5) Chorváti, 6) Slovinci, k severozápadným: 7) Poliaci, 8) Česi, 9) Hornolužičania, 10) Dolnolužičania a naposledok my 11) Slováci s naším vlastným slovenským nárečím“ (Štúr, 2006, s. 6). A tak práve kmeňovitosť slovanského národa považuje Štúr, za znak jeho veľkej duchovnej sily a vitality, a teda je treba ju ochraňovať a rozvíjať (Matula, 1978, s. 272 – 273).**

Podobne ako Kollárova koncepcia slovanskej vzájomnosti aj Štúrova je založená na princípe humanity⁶⁹. Sám Štúr sa vo svojom diele vyjadruje: „*Iste v kmeni našom musíme byť Slovania, v národe našom ľudia: to je slávne, požehnané, to je vysoké určenie naše slovanské!*“ (Štúr, 2006, s. 14). V Štúrovej koncepcii je však prvok humanizmu o niečo konkrétnejší a rozšírený o nové prvky, čím jeho výrazným znakom je „*spravodlivosť a úprimný demokratizmus“ (Matula, 1978, s. 277). Oproti Kollárovi, ktorý*

⁶⁸ Pod pojmom národ Štúr rozumel: „*pod národom sa vždy vyzumieval a vyzumieva spolok ľudí jednu reč od prirodzenia užívajúcich a podľa tohoto zmyslu sme i my, trebárs v akomkoľvek spojení, národom a je národom každý, ktokoľvek takýto, od iných ho rozdeľujúci znak má“ (Štúr, 2003, s. 466).*

⁶⁹ Inšpirujúcim zdrojom je tu predovšetkým Herderova filozofia humanity.

svoju koncepciu slovanskej vzájomnosti zakladá na vrstve vzdelancov, sa usiluje Štúr, čo najviac orientovať na samotný ľud. Štúrovi a jeho stúpencom išlo aj o čo najväčšie zblíženie slovenských vzdelancov s ľudom a to bolo možné len za predpokladu, že sa vzdelanci k prostému ľudu obrátia v zrozumiteľnej forme, čiže v nárečí, ktoré sa stane tmeliacim prvkom oboch týchto vrstiev slovanskej spoločnosti. Slovenský jazyk sa tak má stať prostriedkom, ktorý bude utvárať národného ducha slovanskej kultúry, literatúry, výchovy a vzdelávania ľudu. V mnohých svojich vyhláseniach, hlavne proti Kollárovým stúpencom, vyjadril názor, že prostý ľud nerozumie česky písaným knihám, a preto z nich ľudia nemajú žiadny úžitok. A práve toto začleňovanie prostého ľudu do ich národného slovanskeho programu sa stalo ich hlavným úsilím a cieľom.

Na záver môžeme skonštatovať, že štúrovské chápanie slovanskeho vývinu nadväzuje na kollárovskú koncepciu, kde základom vzťahu daných koncepcií je obohacovanie Štúrovej koncepcii slovanskej vzájomnosti o nové pokrokové myšlienky. Vzťah Kollára a Štúrovcov je dôležitý nielen z hľadiska vplyvu Kollára na štúrovskú ideu slovanskej vzájomnosti a literatúry, ale aj z hľadiska formovania a vývinu slovanskej literatúry v 19. storočí. Tieto koncepcie predstavujú dve významné, no kvalitatívne odlišné etapy slovanskeho narodnoobrodeneckého a emancipačného hnutia. Preto Kollára spolu so Štúrom zaradujeme medzi významné osobnosti, ktoré v histórii nielen Slovenského a Českého národa zastupujú dôležité miesto, čím sa stali predmetom rozsiahlych vedeckých a literárnych výskumov.

4 DVOJDOMOSŤ JÁNA KOLLÁRA

Existuje mnoho dôvodov, prečo možno Jána Kollára označiť za slovenského básnika, no aj mnoho prečo ho možno nazvať aj básnikom českým. Kollára tak možno považovať za tvorca vzťahov českej a slovenskej literatúry v ich duchovnej podobe. O Kollárovi, ako slovenskom spisovateľovi nerozhoduje iba jeho pôvod, štúdia na Slovensku, ale predovšetkým jeho vzťah k slovenskému národnému vývinu, ale aj cieľ jeho diela zameraný obzvlášť na slovenskú inteligenciu objavenie slovenskej ľudovej slovesnosti ako základu národnej kultúry a predovšetkým vplyv na formovanie mladej štúrovskej generácie, ktorá svojimi pokrokovými názormi definitívne rozhodla o ďalšom formovaní Slovákov ako novodobého národa. Netreba však zabúdať, že mnoho z týchto pozitívnych hodnôt Kollárovho diela ovplyvnilo aj český literárny a kultúrny život, dokonca svojimi pokrokovými myšlienkami presahuje hranice oboch národov. V tomto smere môžeme Kollára nazvať spisovateľom dvojdomým, čo znamená, že Ján Kollár bol považovaný za slovenského ale aj českého spisovateľa a básnika.

Prvý väčší ohlas v českej literatúre zaznamenalo Kollárovo dielo *Básne*, ktoré v roku 1821 vydal J. Jungman, ktorý z jeho diel vytušil silnejúce buditeľské názory⁷⁰. Avšak prijatie Kollárových *Básní* zapôsobilo len užšom kruhu českých vzdelancov. Jaroslav Vlček v tomto smere vyslovil názor, že „*otvorila nám Slovákom a iste i bratom Čechom, nový svet*“ (Šmatlák, 2001, s.). Avšak až dielo *Slávy dcera* z roku 1824, priniesla do českej literatúry radu otázok, týkajúcich sa predovšetkým ideovej koncepcie národného povedomia, tiež ako literárno – umeleckého žánru, „*ktorý Kollárovi umožnil pospájať množstvo naoko nesúrodých vecí a vytvoriť plne a intenzívne prežívaného života* (Pišút, 2010, s. 29). V *Slávy dcera* tak badať prvky filozofie, lásky, teológie, mytológie, histórie, politiky, ale i cestopisné dojmy, či posolstvo k slovanským utláčaným národom. Kollár tak v skladbe nevynechal takmer nič z toho, čím citovo a rozumovo žil od svojich univerzitných dní (Pišút, 2010, s. 29). Doteraz však neexistuje podrobnejšia štúdia, ktorá by sa konkrétne zaoberala mnohostranným vplyvom a funkciou Kollárovej *Slávy dcery* na vývin v českom alebo slovenskom literárnom poli. Česká literatúra ju prijala, jej impulzy rozširovala a obmieňala. Hoci ju na českej strane v niektorých prípadoch prehodnocovali kriticky vždy z nej zostávalo niekoľko myšlienok a ideí, ktoré nestrácali svoju hodnotu

⁷⁰ Josef Jungman ako vydavateľ sa neodvážil publikovať všetky texty, medzi nimi aj známu báseň *Vlastenec*, ktorá bola publikovaná až v roku 1826 (Šmatlák, 2010, s. 22).

a aktuálnosť⁷¹ (Pišút, 2010, s. 29). Kollár mimo to prostredníctvom svojej lyricko – epickej skladby predstavil českej literatúre nový typ lyrického hrdinu, ktorý sa usiluje spájať svoje vlastné vnútro, svoju vlastnú osamelosť a bezmocnosť so svetom veľkých cieľov a ideí. Podľa M. Pišuta, môžeme tohto hrdinu charakterizovať nasledovne: „*Tento očarený, roztúžený a opustený milenec a súčasne veštec národa prvý vyjadril a súčasne veštec národa prvý vyjadril v mnohých paradoxoch rozpory moderného človeka a básnika*“ (Pišút, 2010, s. 33).

K dôležitému poznaniu vzťahu Jána Kollára k slovenskému a českému obrodeneckému hnutiu, k vzťahu slovenskej a českej kultúry i jeho orientácii sú pravé listy, ktoré si Kollár písal s poprednými európskymi osobnosťami. Zo 173 listov, ktoré sa zachovali, napísal Ján Kollár 52 listov českým vzdelancom, z toho slovenským 22 listov, čo iba potvrdzuje postavenie Kollára, či už v Slovenskom alebo Českom kultúrnom živote.⁷² Ako sme už uviedli v predchádzajúcej kapitole Kollár bol zástancom československej literárnej a jazykovej jednoty, hlásateľom názoru o spoločnom československom kmeni ako súčasti jednotného slovanského národa. Usiloval sa o priblíženie češtiny a slovenčiny, konkrétne o integrovanie určitých prvkov zo slovenčiny do češtiny, čím by neprišlo k jeho zániku. Tieto pokusy však narazili aj na odpor, o čom sú informácie aj zo samotnej korešpondencie. Jednalo sa predovšetkým o kritiku Kollárovej *Čítanky*, ktorú vydal v roku 1825. Tu sa ozvali hlasy proti slovakizácii, napríklad v liste 28, ktorý Kollár písal Gabrielovi Machulovi⁷³, kde reaguje na Machulove poznámky, ako: „*Nemôžem súhlasiť s novým slovanským písmom, ktoré zaberá najväčšiu časť knihy*“ alebo *Nemôžem súhlasiť – ráčite tam písať – ani s novým pravopisom, ktorému sa starší rektori a ináč dobrí Slovania smejú...Nesúhlasím ani so slovakizovaním*“, kde Kollár situáciu vysvetľuje: „*Ináč sme sa v tejto knihe zámerne a úmyselne usilovali zachovávať stred medzi nevzdelanou ľudovou a kultivovanou biblickou rečou, aby ani tu nenastal skok, ale prechod od nízkeho k vysokému*“ (Ambruš, 1991, s. 256 – 257). Kollár aj napriek nepriaznivému prijatiu jeho slovakizovanej češtiny naďalej obdivuje český národ, jeho

⁷¹ V samotnom Rusku (konkrétne v Moskve) bola uctená pamiatka na počesť Jána Kollára, ako na básnika, ktorý ako jeden z prvých upozornil na nebezpečenstvo rozvíjajúceho sa nemeckého nacionalizmu a nabádal tak k odporu utláčané slovanské národy, a to najmä slovenský a český (Pišút, 1976, s. 30).

⁷² Ostatné listy sú adresované predovšetkým príslušníkom iných národov (vrátane Friederiky Schmidtovej a jej príbuzným, kde napísal 13 listov), z nich medzi najdôležitejšie môžeme zaradiť slavistov a dejateľov z celej Európy, napríklad: D.I Jazykov, Vuk Karadžič, P. I. Koeppen, Jernej Kopitar, V. A. Maciejowski, M. Pogodin, A. J. Rošiszewski (Ambruš, 1991, s. 6).

⁷³ Gabriel Machula sa narodil v Abramovej (Turiec), po štúdiách v Banskej Štiavnici, Bratislave a Jene pôsobil ako vychovávateľ v Jene, kde sa stal aj farárom. Odtiaľ odišiel do Keresztura a po smrti Martina Hamuljaka ho zvolili za farára v Sarvaši, kde pôsobil až do svojej smrti (Ambruš, 1991, s. 439).

jazyk a kultúru, čo vyjadruje napríklad listom 52 z 12.4. 1828 Josefovi Jungmanovi⁷⁴, kde píše: „*Ja hořím nevymluvnou žádostí v té zemi i tělem býti, v které duch můj krom toho nejvíce přebývá, totiž v české zemi. Ach, Vy necítíte velikost toho neštěstí: kde člověk vlasti nemá a míti nesmí! Kde nesmí vlastní svůj jazyk milovati a mluvíti! Nemohl-li bych já aspoň z částky tak šťastný býti jako někdy Nudožerin, Sigmund a Jan z Puchova, Tesák Mošovský a jiní moji krajané, kteří v Čechách kosti zložili? Miluji ruskou, polskou, srbskou řeč, ale nejvroucněji lne předce srdce mé k české, v které nejvíce prospěti mohu*“ (Ambruš, 1991, s. 79). Z tohto listu možno badať, že Kollár po Slovensku mal najbližšie práve k Česku, kde by rád pôsobil podobne ako spomínané významné slovenské osobnosti. O svojich vzťahoch k Česku sa Kollár vyjadruje aj v listoch do roku 1839. Jednalo sa o listy, kde sa Kollár usiloval riešiť otázku koncepcie československej jednoty, predovšetkým v otázke jazyka. Išlo predovšetkým o Kollárovu snahu o udržanie, čo najlepších vzťahov medzi slovenským a českým kultúrnym životom. Preto v roku 1832 napísal list Františkovi Cyrilovi Kampelíkovi, kde ho prosí o: „*Jedno Vás však, slyšíte-li přátelské slovo mé, srdečně prosím, totiž: nechtěje nyní ještě proti Čechum a jejich nářečí veřejně a přílišně horliti anebo pravě psáti. To by nám ještě ledva ze sna povstalým, aniž dosti tuze sjednoceným, převelikou škodu v literatuře ztropiti mohlo*“ (Ambruš, 1991, s. 108). V podobnom duchu písal list aj Antonínovi Bočkovi, kde píše: „*Prosím chraňte se nyní ještě všelikého haštěření a hádání s Čechi. To by nám ke škodě, ovšem ke zkáze sloužiti mohlo*“ (Ambruš, 1991, s. 111). Tu možno vidieť, že Kollár sa vždy usiloval aby sa medzi Čechmi a Slovákmi udržiavali priateľské vzťahy. Situáciu však ovplyvní vymenovanie Kollára za predsedu *Spolku milovníkov řeči a literatury slovenskej*, prostredníctvom ktorého začali vydávať *Almanach Zora*, ktorý vychádzal v obidvoch spisovných jazykoch. Tu v roku 1835, v liste Václavovi Hankovi píše: „*Čechové ovšem, aspoň někteří, vím, že nebudou s tím spokojeni: ale retování Slováků z přítomného nebezpečství – není jiné cesty*“, zároveň však dodáva „*Čechům Čech ještě vždy více jest než Slovan*“ (Ambruš, 1991, s. 143). Kollár tu tak otvorene vyjadruje, že *Almanach Zora* nepoteší českých vzdelancov, no následným výrokom akoby sa im ospravedlňoval, tým, že ich povýšil nad samotných Slovanov. *Almanach Zora* však nepodchytil výraznejšie stúpcov biblickej češtiny, čo sa preukázalo najmä na ďalších troch ročníkoch. Aj toto preto možno pokladať za dôvod, prečo sa Kollár v roku 1835 vzdal predsedníctva v spolku. Kollár akoby sa bál prijať za tento stav zodpovednosť. V listoch sú okrem iného zachytené

⁷⁴ Kollár píše Jungmanovi z Pešti, kde pôsobí ako evanjelicky farár. Usiluje sa tak o presun do Čiech, pretože v Pešti sa stupňovali boje o udržanie slovenskej evanjelickej cirkvi (Ambruš, 1991, s. 10).

reakcie, slovenských a českých vzdelancov na diela ako *Básně, Slávy dcera*, prípadne reakcie na jeho rozpravu *O literárnej vzájomnosti*. V listoch je tak zachytená nejedna stránka duchovných aktivít básnika. Listy možno považovať za prostriedok, ktorým Kollár udržiaval duchovnú spojitosť medzi tvorbou na Slovensku, Česku a v slovanskom svete. Taktiež ukazujú Kollárovu snahu o podporu kultúry obidvoch národov a celého slovanského sveta.⁷⁵

Pre poznanie Kollára ako dvojdomého autora je dôležité si pripomenúť, ako zaraďovali samotného Kollára autori vo svojich dejinách, či už českej alebo slovenskej literatúry. Už v roku 1825 Josef Jungman vo svojej histórii českej literatúry, zaraďuje Kollára ako českého básnika. Naopak ako Jungman sa o Kollárovi vyjadruje František Ladislav Čelakovský, ktorý Kollára považuje za Slováka, ale označuje ho za alfu i omegu českej literatúry (Pišút, 2010, s. 29). J. M. Hurban sa v roku 1846 - 1851 v časopise *Slovenské pohľady* pokúsil o prvý súvislý prehľad slovenskej literatúry, kde Kollára spolu Hollým a Šafárikom opisuje ako básnikov novej slovenskej vlny. V 50. rokoch dochádza k menšiemu útlmu o úvahách ohľadom Kollára⁷⁶. O postupné oživenie sa postaral Jaroslav Vlček svojimi *Dejinami českej literatúry*, kde jeho dielo pôsobí na českú i na slovenskú literatúru. Prvú knihu vydal Vlček ešte ako študent s názvom *Literatura na Slovensku*. Kniha bola písaná po česky, ktorú Vlček rozdelil na dve doby⁷⁷. Práve do prvej zaraďuje aj Kollára. O deväť rokov neskôr vydáva *Dejiny literatúry slovenskej*, kde zaraďuje úvahy o Kollárovi do tretej hlavy (konkrétne do tretej kapitoly), kde sleduje vývoj literatúry od Hugolína Gavloviča. V obidvoch svojich dielach Vlček spomína Kollára ako Slováka, ktorý výrazne ovplyvnil kultúrny život oboch národov. Naopak Jan Jakubec vo svojich *Dějínách literatury české*, ktorých prvé vydanie vyšlo v roku 1911 a neskôr druhé prepracovanejšie vydanie v roku 1934, zaraďuje Kollára do piatej hlavy, ktorú nazval *Vrchol slovanské idey v české literatuře*, kde Kollára spolu so Šafárikom zaraďuje do českej literatúry. Za podstatné v chápaní postavenia Kollára možno považovať aj zborník *Jan Kollár 1793 – 1893*, za ktorého vydaním stojí František Paštrnák.⁷⁸ V tomto zborníku

⁷⁵ Pozri Ambruš, J. 1991. *Listy Jána Kollára*. Martin: Matica slovenská, 1991. s. 5-14

⁷⁶ Nejde tu len o samozrejme len o útlm v literárnej histórii, ale celom spoločenskom dianí vôbec. Môže zato predovšetkým revolúcia v roku 1848 (Forst, 2010, s. 148).

⁷⁷ Prvá doba tvorí len akýsi úvod k jeho vlastnému výkladu slovenskej literatúry, ktorá podľa Vlčka začína Štúrovým vystúpením (Forst, 2010, s. 149).

⁷⁸ Do zborníku prispelo mnoho Čechov a Slovákov, vedľa nich aj Chorváti, Slovinci, Srbi, Poliaci Lužický Srbi ale i Ukrajinci. Najpočetnejšie množstvo zástupcov v tomto zborníku majú Česi. Nájde tu príspevky napríklad od Jaroslava Vlčeka, Jana Jakubca, Jana Voborníka, Františka Bílého, Terézy Novákové a Jana Polívky. Zo Slovákov do zborníku prispeli Pavel Kriško, Pavel Blaho, Jur Janoška, Ján Cimák, František Sasínek a na záver pridal básen P. O. Hviezdoslav (Frost, 2010, s. 150).

sa tak „ustálil v literárni historii dodnes patrný přístup, že Češi vykládají Kollárovo dílo jako součást české literatury, Slováci pak jako součást literatury slovenské“ (Frost, 1976, s. 150). Ján Máchal⁷⁹ vo svojich *Slovanských literatúrach* zaraďuje Kollára do českej literatúry a slovenskú literatúru začína označovať až od príchodu Ľudovíta Štúra na scénu. Horšia však bola situácia na Slovensku, kde na začiatku 20. storočia neexistovala⁸⁰, okrem prác Jaroslava Vlčka, žiadna, ktorá by sa systematicky venovala literárnej histórii. Situáciu vylepšilo až dielo Štefana Krčméryho, ktorý vydal v roku 1920 *Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti*, v ktorej Krčméry nerobí zásadne rozdiely medzi českou a slovenskou literatúrou. O rozsiahlejšiu štúdiu sa pokúsil až Andrej Mráz vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry*, ktoré vydal v roku 1948, kde Kollára zaraďuje jednoznačne do slovenskej literatúry. V roku 1960 vychádzajú druhé vydania *Dejín českej a slovenskej literatúry*, kde je Kollár opisovaný ako básnik a teoretik, ktorý ovplyvnil, či už český alebo slovenský kultúrny život.⁸¹ Za podstatný môžeme považovať aj zborník *Ján Kollár 1793 - 1993*, ktorý zredigoval Cyril Kraus, kde prispelo mnoho českých a slovenských vzdelancov⁸². Kollára tu zaraďujú do slovenskej literatúry, ale zároveň tu rozoberajú jeho vplyv na český kultúrny život. V súčasnosti medzi autormi, či už českých alebo slovenských dejín panuje názor, že Ján Kollár patril do slovenskej literatúry, no jeho dielo malo taký presah, že ovplyvnilo dianie nielen v českej, ale i európskej literatúre.

⁷⁹ Jeden z prvých profesorov, ktorý sa zaoberal slovanskými literatúrami. Študoval na Karlovej univerzite. Vo svojej dobe patril medzi najvýraznejšie osobnosti v oblasti slavistiky. Neskôr pôsobil aj ako pedagóg. Pôsobil aj ako člen občianskeho združenia Sokol, ktoré v Čechách patrí medzi 4. Najpočetnejšie občianske združenie.

⁸⁰ Výnimku tvoria Dejiny slovenskej literatúry Jozefa Škultétyho. Táto štúdia však nebola venovaná slovenskému ľudu, ale bola primárne určená maďarskému ľudu (Frost, 2010, s. 151).

⁸¹ Pozri: (Frost, 2010, s. 146 – 152).

⁸² Do zborníku prispeli autori ako Ján Bodnár, Vladimír Brožík, Erika Brťánová, Viliam Čičaj, Jana Dvončová, Július Filo st., Eva Fordinálová, Jarmila Gerbáčová, Lenka Kusáková, Vladimír Forst, Jana Lišková, Augustín Matovčík, Karol Rosenbaum, Ján Števíček, František Štraus, Eva Tkačíková, Viktor Timura, Elena Varossová.

ZÁVER

Téma slovanstva v českej a slovenskej literatúry ma bohatú históriu. O prvú syntézu slovanstva v literatúre sa pokúsil ešte pred prvou svetovou vojnou Josef Perwolf vo svojom diele *Vývin idey vzájemnosti u národův slovanských, Slavjane, ich vzaimnyja otnošenija i svjazi*. Treba si však uvedomiť, že ani medzivojnové obdobie neprináša prácu, ktorá by sa v českej a slovenskej literatúre zaoberala slovanstvom a jeho celistvosťou. Treba však podotknúť, že slavistická produkcia bola v tom v období na vzostupe a postupne začínajú svoje diela ohľadom slovanstva vydávať Frank Wollman a Miloš Weingart. Avšak literatúra v oblasti slovanstva začína napredovať až po druhej svetovej vojne, kedy začínajú vydávať diela Edvard Beneš, Ján Šverma, Vladimír Clementis a Josef Macúrek. Nové impulzom v oblasti slovanstva bola až konferencia *O myšlence slovanské vzájemnosti a její úloze v národne osvobozovacím boji českého a slovenského národa*, ktorá sa konala v roku 1959. K novodobému chápaniu slovanstva však prispeli najmä monografie Franka Wollmana a Jaromíra Kolečku. V priebehu dejinného vývoja sa názory a pohľady na slovanstvo v literatúre menili predovšetkým v závislosti od obdobia v ktorom autori tvorili.

S pojmom slovanstva úzko súvisí pojem panslavizmus, ktorý je od začiatku úzko spájaný s myšlienkou slovanskej vzájomnosti. Myšlienka panslavizmu sa na našom území začala formovať začiatkom 19. storočia, kedy dospela väčšina slovenských a českých stúpencov slovanskej kultúrnej vzájomnosti k názoru, že je potrebné uvažovať o politickej jednote Slovanov. Formovanie panslavizmu v malých slovanských národoch sa stalo akýmsi impulzom pre začiatok formovania ruského panslavizmu, ktorý sa začal rozvíjať v 30. rokoch 19. storočia. V Ruskom panslavizme sa nakoniec vytvorili dve skupiny, ktoré zastávali rôzne názory a to skupina slovanofilov a prívrženci západného myslenia.

Interpreti panslavizmu boli vo veľkej miere ovplyvnení aj filozofiou J.G. Herdera, od ktorého čerpal aj samotný Ján Kollár. Inšpirujúcim zdrojom mu boli Herderove názory o Slovanoch, ktoré rozpracoval vo svojom diele *Vývoj lidskosti*. Herder tu Slovanov opisoval ako mierumilovný národ a pripisoval im významnú úlohu v budúcom vývoji svetových dejín. Herderove diela zapôsobili na Kollára najmä svojou prirodzenou ľudskosťou, ale i demokratickými a vyššie spomínanými proslovanskými myšlienkami. Práve tieto myšlienky inšpirovali Kollára natoľko aby na ich základe vytvoril svoju myšlienku slovanskej vzájomnosti, ktorú podrobne rozpracoval vo svojej rozprave *O literárnej vzájomnosti*.

Základom Kollárovej myšlienky slovanskej vzájomnosti bolo, že slovanský národ delil na štyri základné kmene a to ruský, poľský, ilýrsky a československý. Kollár svoju vzájomnosť chápe ako novú formu humanity, pod ktorou rozumie princíp zjednocovania jednotlivcov i národov s cieľom vzdať sa úzkych osobných záujmov v prospech vyššieho celku a dobra. Takto chápaná slovanská vzájomnosť sa mu javí ako spoľahlivý a účinný nástroj na uskutočňovanie humanitného poslania Slovanov v dejinách ľudstva. Naopak štúrovci, ktorí pôvodne z Kollárovej myšlienky slovanskej vzájomnosti čerpali inšpiráciu boli názoru, že sila Slovanov je práve v ich kmeňovitosti.

Kollárova myšlienka slovanskej vzájomnosti priniesla do kultúry slovanských národov nový impulz, ktorý ovplyvnil mnohé významné osobnosti slovanských dejín, ktorí začali Kollárovu rozpravu prekladať. Tu môžeme spomenúť vydanie v slovenskom časopise *Hronka*, v českom časopise *Květy* v srbských novinách *Srpske Narodne Listy* alebo v chorvátskej *Danici*, ktorú vydával Ljudevit Gaj. Všetky vyššie uvedené preklady sú dôkazom toho, akou aktuálnou sa stala otázka slovanskej vzájomnosti v slovanskom svete. Kollár tak svojou vzájomnosťou pútal pozornosť nielen na Slovensku a Čechách, ale aj v slovanskom svete i v širších európskych reláciách.

Na záver tak môžeme zhodnotiť, že Ján Kollár bol významný básnik, teoretik, mysliteľ a ideológ národného hnutia, ktorý patrí do českej i slovenskej kultúry, do dejín obidvoch národov, čím vytvoril akýsi most medzi českým a slovenským národom a stal sa inšpirujúcim zdrojom pre nasledujúce slovanské generácie.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení. 1981. Praha: Svoboda, 1981. 679 s.
- BENEŠ, E. 1947. Úvahy o Slovanství. Praha: Čín, 1947. 366 s.
- BÍROVÁ, D. 2008. Koncepcia Dejín a idea slovanskej vzájomnosti u Jána Kollára: bakalárska práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008. 40 s.
- BOJTÁR, E. 2010. "Vysnívali sme si vlasť a národ..." Osvietenstvo a romantizmus v stredo- a východoeurópskych literatúrach. Bratislava: Slovak Academic Press, 2010. 164 s.
- BRŤÁN, R. 1942. Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy o literárnej vzájomnosti. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1942. 134 s.
- Dejiny filozofického myslenia na Slovensku. 1987. Bratislava: Veda, 1987. 490 s.
- Dějiny české literatury II. 1960. Praha: ČSAV, 1960. 684 s.
- Filozofický slovník. 1974. Bratislava: Pravda, 1974. 619 s.
- FILO. J. Vlastenectvo v duchovnej kultúre: reflexie nad svedectvom J. M. Hurbana a J. Kollára. In *Literárny (dvoj)tyždenník*. ISSN 0862-5999, roč. 23, č. 3-4, s. 9.
- GROBARČÍK, A. 2010. Národno - výchovné funkcie Kollárovej tvorby: bakalárska práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2010. 40 s.
- HERDER. J. G. 1941. Vývoj lidskosti. Praha: Jan Leichter, 1941. 465 s.
- HERDER. J. G. 1987. Kalligona. Bratislava: Tatran, 1987. 250 s.
- KOLLÁR, J. 1831. Nedelní, svátečné a příležitostné Kázně a Řeči I. Pešť, 1831. 635 s.
- KOLLÁR, J. 1844. Nedelní, svátečné a příležitostné Kázně a Řeči II. Budín, 1844. 878 s.
- KOLLÁR, J. 1972. Pamäti z mladších rokov života. Bratislava: Tatran, 1972. 372 s.
- KOLLÁR, J. 1997. Pamäti z mladších rokov života. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997. 208. ISBN 80-7140-127-7.
- KOVÁČ, D. 1998. Dejiny Slovenska. Praha: Lidové noviny, 1998. 401 s. ISBN 80-7106-268-5.
- KRČ, M. 2011. Reflexia strednej Európy a názory na jej usporiadanie v diele Ľ. Štúra Slovanstvo a svet budúcnosti: rigorózna práca. 2011. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 121 s.
- KRAUS, C. 1974. Legenda o veľkom Slovanovi. Martin: Osveta, 1974. 240 s.
- KRAUS, C. 1993. Ján Kollár (1793-1993). Bratislava: Veda, 1993. 340 s. ISBN80-224-0347-4.

- KUDĚLKA, M. a kol. 1968. Slovanství v národním živote česků a slováků. 1968. Praha: Melantrich, 1968. 500 s.
- Listy Jána Kollára I. (1816 – 1839). Zost. J. Ambruš. Martin: Matica slovenská, 1991. 453 s. ISBN 80-7070-207-8.
- Listy Ľudovíta Štúra I. (1834 – 1843). Zost. J. Ambruš. Bratislava: VSAV, 1954. 638 s.
- MATULA, V. 1978. Kollárovská a štúrovská koncepcia slovanstva a slovanskej vzájomnosti. In *Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*. Bratislava: Veda, 1978. s. 259 -281.
- MATULA, V. Idey humanizmu, demokracie a slobody národov v diele J. Kollára a Ľ. Štúra. In *Slovenské národné noviny*. ISSN 0862-8823, 2006, roč. 17, č. 22, s. 5.
- MAŤOVČÍK, A. V duchu priateľstva a tolerancie: k 150. výročiu úmrtia Jána Kollára. In *Literárny týždenník*. ISSN 0862-5999, 2002, roč. 15, č. 4, s. 3.
- MRÁZ, A. 1946. Ruské momenty v diele Jána Kollára. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcacia, 1946. 71 s.
- MRÁZ, A. 1952. Ján Kollár – literárna štúdia. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1952. 120 s.
- MRÁZ, A. 1987. Minulosť a prítomnosť slovenskej kultúry. Bratislava: Tatran, 1987. 219 s.
- ORMIS V. J. 1954. Bibliografia Jána Kollára. Bratislava: VSAV, 1954. 503 s.
- PAVLIČKOVÁ, A. 2007. Ján Kollár – náčrty z jeho pedagogickej tvorby. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2007. 82 s. ISBN 978-80-8094-169-7.
- PIŠÚT, M. 1974. Romantizmus v slovenskej literatúre. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1974. 510 s.
- PIŠÚT, M a kol. 1984. Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava: Obzor, 1984. 902 s.
- ŠMATLÁK, S. 2001. Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2001. 559 s. ISBN 80-88878-68-3.
- ŠMATLÁK, S. 2002. Dejiny slovenskej literatúry I. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002. 359 s. ISBN 80-88878-70-5.
- ŠTÚR, Ľ. 2003. Dielo I. Bratislava: Tatran, 2003. 512 s. ISBN 80-222-0514-1.
- VARGOVÁ, Z. 2011. O literárno - filozofických "nhľadoch" Ľ. Štúra. In *Literárny romantizmus*. Nitra: UKF, 2011. 170 s. ISBN 978-80-8094-425-4.

VLČEK. R. 2011. Ruský a český panslavizmus příspěvek ke kulturním a politickým vztahům. In: *Evropské areály a metodologie (Rusko, střední Evropa, Balkán a Skandinávie)*. Brno: Masarykova univerzita. s. 21 - 31. ISBN 978-80-210-5434-9.

WOLLMAN. F. 1928. Slovesnost Slovanů. Praha: Vesmír, 1928. 259 s.

WOLLMAN. F. 1968. Slavismy a antislavismy za jara národů. Praha: Academia, 494 s.

ZELENKA, M. 2008. Střední Evropa v souvislostech literární a symbolické geografie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008. 182 s. ISBN 978-80-8094-371-4.

Internetové zdroje:

DOLANSKÝ, J. 2010. Kollár a Slované. In *Biografické štúdia* 6. s. 51 – 60 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 15. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6

ĎURIŠIN, D. 2010. Dielo Jána Kollára a medziliterárny kontext. In *Biografické štúdia* 6. s. 154 – 157 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 22. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6

FABINY, T. 2008. Kollárove peštianske roky. In *Biografické štúdia* 33. s. 136 [online] Martin: SNK, 2008 [citované 22. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_33

FORST. V, 2010. Medzi našimi literatúrami. In *Biografické štúdia* 6. s. 146 – 153 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 26. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6

HURBAN, J. M. 2009. Články. [online]. Zlatý fond denníka SME. 2009. [citované 24. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/990/Hurban_Clanky/1

KOLLÁR, J. 2007. Slávy dcera. [online]. Zlatý fond denníka SME. 2007. [citované 27.3. 2010]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera

KOLLÁR, J. 2008. O literárnej vzájomnosti. [online]. Zlatý fond denníka SME. 2008. [citované 10. 3. 2010]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/307/Kollar_O-literarnej-vzajomnosti

KOLLÁR, J. 2010. Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku 1. diel. [online]. Zlatý fond denníka SME. 2010. [citované 5. 4. 2012]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/111/Kollar_Piesne-svetske-ludu-slovenskeho-v-Uhorsku-1-diel/1

- KRAUS, C. 2010. Kollár a Štúrovci. In *Biografické štúdia* 6. s. 61 – 72 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 4. 4. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6
- MATULA, V. Ľudovít Štúr a myšlienka slovanskej vzájomnosti. [online]. [citované 3. 3. 2011]. Dostupné na: <http://www.stur.sk/prispevky/vzajomnost1.html>
- PIŠÚT, M. 2010. Kollár a český kultúrny život. In *Biografické štúdia* 6. s. 29 – 34 [online] Martin: SNK, 2010. [citované 25. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6
- ROSENBAUM, K. 2010. Odkaz Jána Kollára. In *Biografické štúdia* 6. s. 11 - 19 [online] Martin: SNK, 2010. [citované 7. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6
- SUJA-ŽIAK, J. 2004. Nemecký osvietenec filozof Herder a jeho vplyv na nášho J. Kollára a Ľ. Štúra. [online]. 2004. [citované 27. 3. 2010]. Dostupné na internete: http://www.ziak.estranky.cz/stranka/herder_-j_-g_
- ŠMATLÁK, S. 2010. Poézia Jána Kollára. In *Biografické štúdia* 6. s. 20 - 28 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 19. 3. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6
- ŠTÚR, Ľ. 2006. Nárečie slovenské a potreba písania v tomto nárečí. [online]. Zlatý fond denníka SME. 2006. [citované 8. 4. 2012]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/30/Stur_Narecie-slovenske-alebo-potreba-pisania-v-tomto-nareci/
- TAKÁČ, A, 2008. Idea slovanstva u generácie „Všeslávie“ a filozofa Herdera. [online]. 2008. [citované 30. 3. 2012]. Dostupné na internete: <http://voltaire.netkosice.sk/index2.html#>
- TIBENSKÝ, J. 2010. Úloha Jána Kollára v slovenskom národnom obrodení a hnutí. In *Biografické štúdia* 6. s. 35 – 50 [online] Martin: SNK, 2010 [citované 1. 4. 2012]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/?BS_6
- VLČEK, R. 2011. Slovanství a panslavizmus v 19. a 20. století – odlišnosti české a ruské podoby [online]. 2011. [citované 27. 3. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-slovanstvi-a-panslavismus-v-19-a-20-stoleti-odlisnosti-ceske-a-ruske-podoby-2160/>
- ŽILÍKOVÁ, T. 2010. Panslavizmus a austroslavizmus: dve koncepcie riešenia postavenia Slovanov v Európe a v habsburskej monarchii. In: *Historické štúdie k jubileu Romana Holecu. Historia nova* [online]. 2010, roč. 1, č. 1, s. 60 [citované 11. 3. 2012]. Dostupné na: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoI-2010-1f.pdf